

TÜRK FOLKLOR ARASTIRMLARI

- Ziraat Bankası Modern Bankacılığın önderi olarak servislerinde ilk defa elektronik makineleri kullanan bankadır.
- Beklediğiniz olaklı, işlerinizde sürat ve kolaylığı yalnız Ziraat Bankasında bulabilirsiniz.
- Ziraat Bankasında muameleleriniz faizini kendisi hesaplayan elektronik makineleriyle görür.
- Unutmayın Ziraat Bankası tasarruflarınıza en bol faiz ve en zengin ikramiyeler veren bankadır.
- Ziraat Bankası size doyma en iyi şekilde hizmet etmekten şeref duyur.

T.C. ZİRAAT BANKASI

(Basın: 7615 — A. 33 — 42)

ARTVIN ÖZEL SAYISI

İÇİNDEKİLER :

Artvin İlümiz

I. Selim Çağında Hopa İle Artvin Köyleri

KIRZIOĞLU M. Fahrettin

M. Adil ÖZDER

Artvin'de Folklor Konuları

A. Emin ARSLAN

Ardanuçlu Âşık Efkâri (I)

Mehmet GÖKALP

Yusufeli Çevresinden Notlar

Azmi TOZKOPARAN - Bekir HAZAR

«Ardanuç» Adı Üzerine

Demiray ÖZDER

Kuş Yenkmesi İnancı

M. Adil ÖZDER

Artvinli Şairler - Âşiklar

S. TÜRKCAN

Dergimizde Artvinle İlgili Yazilar

Bekir HAZAR

Menkabeler: «Kaftan Oğlu»

BİZE GELEN KİTAPLAR

SAYI: 201

KURUŞ: 100

İSTANBUL'DA AYDA BİR DİFA ÇIKAR HALK KÜLTÜR DERGİSİ

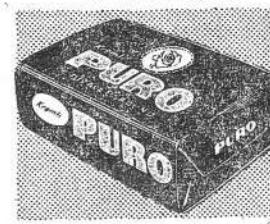
FESTA AERIUM

ANADOLU BANKASI
SIZIN EŞİNİZİN
ÇOCUKLARINIZIN
KıSACASI
AİLENİZİN BANKASIDIR

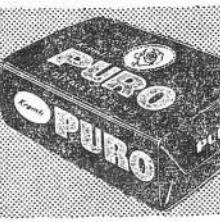
(Folklor: 43)

Terkibinde krem has-saları bulunan PURO TUVALET SABUNU

100 DĘ 100 SAFTIR

100 DĘ 100 SAFTIR

(Yeni Ajans: 2672 — 44)

BAS!
AĞRILARINA KARŞI

RASLE OIS
GRİPIN
KİMİNLİ GRİPIN

GRİPIN
faydalıdır
GRİPIN
4 saat ara ile günde
3 adet alınabilir.

(Yeni Ajans: 2673 — 45)

(Basılı Tarihi: 20/4/1966)

20 Mayıs 1966

Devlet Nüshas

TÜRK FOLKLOR ARASTIRMALARI

KURULUŞU : AGUSTOS 1949
AYDA BİR DEFA İSTANBUL'DA ÇIKAR HALKBİLGİSİ DERGİSİ
SAHİBİ : İHSAN HİNÇER

No. 201

NİSAN 1966

YIL: 17 - CİLT: 10

ARTVIN İLİMİZ

Çoruk boyu ile Karadeniz kıyılarından kurulu ormanlık ve çok balkanlık bir bölgeyi içerisinde alan Artvin ili: 1) Merkez/Artvin, 2) Ardanuç, 3) Şavşat, 4) Borçka, 5, Yusufeli, 6) Hopa, 7) Arhavi adlı yedi ilçeye ayrılır. 1965 sayımına göre, bütün ilde 210 bin nüfus vardır. Ekine elverişli toprağı çok az olduğundan, artan nüfusunu öteki illerimize gönderen yerlerimizin başında, Artvin ili gelir.

Yukarıdaki yedi ilçeden: Arhavi ile Hopa kesimleri, 1461 de Fethi Sultan Mehmet'in Tırabuzon Fethi sırasında Osmanlılar idarəesine geçerek Anadolu - Birliğimize katılmıştır. Eski Maçakhei ve simdiki Borçka bölgesi ise, Kıpçaklı/Kumanlı ATABEKLER'in bir kolu idaresinde iken Akkoyunlular'a bağlılıkta olmuş ve 1479 da Osmanlılara gerek, «Yurtluks - ocaklıks» yoluyla Tırabuzon Sancağı'na bağlanmıştır. Şehzade I. Selim'in 1491-1511 arasındaki Tırabuzon Sancağlığı zamanında Çoruk boyu ve Kür başlarındaki Kıpçaklı Atabekler, Osmanlılara tabi olmuş ve Sultan Selim'in hizmetine girmek, onun ordusuyla birlikte Batı-Gürcistan'a akın edip, 1509 da Aşkibaş başkenti Kütayis'i fethyelemiştir.

I. Selim'den sonra Safililer'in Atabekler - Yurdı'na nüfuzu tizerine, Kanuni'nin buyruğuyla, Erzurum Beğlerbeğisi Dulkadirli Mehmed Han 1536-1537 de Narman ile birlik-

te şimdiki Yusufeli ve Artvin kesimlerini içine alan Livana bölgesini zaptetmiş, 1548 ve 1549 da buralar yeniden ele geçirilmiştir. 1551 de Ardanuç ile Şavşat da Erzurum Beğlerbeğisi İskender Paşa eliyle fethedilip, Atabekler'in Çoruk boyundaki kolları, Osmanlı hizmetine girip, «Ocaklı-Sancakbeğleri» olmuşlardır. Böylece, dört admada Artvin ili, 1461 - 1551 arasındaki 90 yılda fethedilmiştir. İlk defa 1829 da Rus işgalini gören Çoruk boyu, 1878 de Batum ile birlikte Artvin, Borçka, Ardanuç ve Şavşat ilçeleri bölgesinin «Savaş tazminatı» yerine Rus Çarlığına bırakılma Felâketine uğradı. 1916 da Hopa, Arhavi, Rize ve Tırabuzon ile Erzurum'a bağlı Yusufeli de Rus istilasını görüdü.

1918 de ilerliyen ordumuz: 10 Martta Arhavi ve Hopa, 16 Martta Yusufeli, 26 Martta Borçka, 27 Martta Artvin, 1 Nisan 1918 de Ardanuç ve Şavşat ilçelerini kurtardı. Derginin «Özel Artvin Sayısı», işte bu Moskof istilâ ve esaretinden kurtuluşumuzun 48. Yıldönümünü kutlamak üzere çıkarılmıştır. Bize yurdumuzun bu değerli sınır bucagını kazandıran ordumuza binlerle şükranımızı sunarak, turizm ve yeni tedbir ve tesislerle Artvin İlümiz de geleceğinin parlak geçmesini dileriz.

Artvin Turizm ve Tanıtma Derneği

Tarih, Etnoloji ve Folklor Yönünden:

I. SELİM ÇAĞINDA HOPA İLE ARHAVİ KÖYLERİ

Yazar: KIRZIOĞLU M. Fahrettin

Bugünkü Artvin İl'mizin Karadeniz kıyısındaki Arhavi ve Hopa İlçeleri ile Çoruk ağızına deðin uzayıp, 1921 Moskova Antlaşması ile Acara Muhtar Cumhuriyeti'ne bağlı olarak Sovyetler Birliğinde bırakılan Gönye/Konya kesimi, Fâtih Sultan Mehmed'in Tırabuzon'u Fethi sırasında 1461 gününde Osmanlılar eline geçmiş ve Anadolu-Birliği'ne katılmıştır. Fâtih çağında, 1462-1481 arasında tutulan Tırabuzon Sancağı «tahrir defteri», bugula elimizde bulunmuyor. Şehzadeliğinde azından 1491-1511 arasında 20 yıl boyunca Tırabuzon Sancakbaşı olan Sultan Selim, 1479 dan beri Osmanlılara tabi bulunan Kıpçaklı/Kumanlı Çoruk - Ahuska Atabekleri'nden «Büyük» lakaplı Mirza Çubuk Beğ'in (1500 - 1516) kilavuz ve öncülüğünde 1509 yazında Açıkbâş-Eli/ Batı-Gürçistan'a sefer edip, merkezi Kutatis/Kütayis şehrinin fethederek Osmanlılar'a bağladı. Böylece buraları Safililer'in hükümi altına girmekten kurtaran I. Selim, 1501-1507 arasında Safililer'e yenilip bozularak dağılan Sünnî-Akkoyunlu Türkmanlarından birçok köylülerini de, Komninoslar çağından beri nüfusu azan veya issiz kalan Tırabuzon ile, buranın doğusundaki Çoruk ağızına deðin uzayan yerlere yerleştirdi.

Tırabuzon Sancakbaşı Sultan Selim, babası II. Beyazıt ile onun çevresindeki Vezirlerin hoşuna gitmeyen seferleri ile kendisine sağlanan onbinlerce Tebriz ve Revan'dan gelme Akkoyunluları, Tırabuzon ile doğusundaki köylere yerleştirmekle, buraların Türkmenleşme'sini sağladı. Bu yüzünden dir ki, 1535 te Tebriz'den toptan göçen bugünkü Erzurum şehr halkının ataları Akkoyunlular gibi, Tırabuzon ile doğusunda ve Rize çevresindeki dað ve kıyı köyleri halkımız da, tipik şimdiki Revan ve Tebriz şehr halkının türkçesi ile konuşmaktadır. Biz buna, Akkoyunlu-Aðrı diyecegiz. Bugün: Tebriz, Revan (Erivan), Erzurum ile Tırabuzon ve Rize halkın türkçesinin «ke'ye ç», «ge'ye ç» demekle beliren özelliðinin kökü, iste bu Akkoyunlu kaçma ve yerleşmelerinden gelmedir.

Anadolunun Tırabuzon, Rize ve Erzurum şehirleri ile Azerbaycan'ın Tebriz ve (1918

den beri Ermenistan Cumhuriyeti merkezi olup gittikçe Türklik varlığı azalan ve silmeye yüz tutan) Revan/Iravan şehir halının türkesi, bu yüzden birdir. Bu beþ şehrin Türkleri: Türk (Türk), Çatip (kâtip), Çamal (Kemal), Erçeç (Erkek), ölçü (ökiüz); cemi (gemi), çöz (göz), becenme (beğenme/beğenime), ecer (eger/eğer), nicar (nigâr), yadicer (yâdîgar) diye konuşarak «ağzı» birliği göstermesi, bundandır. Türk Dil Kurumu'nun 1962 de Ankara'da basılan «TÜRK DİLİ ARAŞTIRMALARI YILLİĞİ»nda (s. 195 - 244) çikan «Lehçe-i Erzurum Yazmasındaki Halk Sözleri» adlı incelemedemizde bu hisuslara işaret edilmiştir.

Sultan Selim'in kendisine sağlanan Akkoyunlular'ı bölgésine yerlestirmesi, Osmanlı arşivinden de takip edilebiliyor. Biz bunu, başka bir yazıya bakarak, I. Selim'in padışahlık çağında (1512-1520), dedesi Fâtih ve belki de babası II. Bayazıt zamanında tutulan Tırabuzon Sancağı sayımına dayanan «Defter-i Atik»ten ayrı olarak tutulan «Defter-i Cedit» adlı «Tırabuzon Mufassal Dirlik Defteri»ni ele alacağız. İstanbulda Başbakanlık Arşivi-Tapu Bölümünde 52. Sayıdır. Bu defterden daha eski «Tırabuzon Sancığı» defteri, yoktur. Bu defterde, Rize-Gönye arasındaki kıyı ve Karadenize bakar dað köylerinin adları ile, vergi ödeyen köylülerin isimleri ve d i n l e r i yazılıdır. Bunların incelenmesinden, şimdî «LAZ» ve «HEMSEN» ile «ACAR/ACARALI» diye anılan boyaların, o zaman yani I. Selim çağında 1512-1520 yıllarında da İslâm dinine oldukları; birtakımına «Müselmân-i Kadîm» (Eski Müslümanlar, yani 1461 Tırabuzon Fethinden ve Osmanlı hâkimiyetinden önceki Müslümanlar), birtakımına da «Müselmân-i Cedit» (Yeni Müslümanlar, yani Osmanlı fethinden sonra Hristiyanlıktan dönüp İslâm dinine girenler) denilerek, bu sonkilerin hangi bilgin veya zeamet sahibi begin «marifet» ile İslâmîğa döndükleri bile belirtilemiştir. Mesela, bugünkü Arhavi Merkez bucağının SIDERE (yeni adı: Derecik) köyünün «Müselmân-i Kadîm» ahalisinden başka, «Müselmân-i Cedit» olan halkın «be-mârifet-i Şâdi Beg» (Şadi Beþ eliley/tarafından) İslâm-

ARAŞTIRMALAR

lige kazanıldığı, bildiriliyor. (1).

Biz bu defterden, batidakileri Rize İl'inde ve doğudakileri çogu Artvin İl'inde bulunup, 1461 Fethi'nden önceki gibi «Laz-Megâl» (Büyük-Laz) adlı «Nâhiye» ile, onun doğusundaki hepsi Artvin'de ve bir-ikisi Çoruk solunda Acara'da kalan köylerin adlarını aşağıya alıyoruz. Yukarıda arzedildiği gibi, bular (kiyâda) Laz ve (dað ile, yaylakta). Hemşen ile Acarlı halkın oturduğu yerlerdir. 52. Sayılı Defterin 259b - 299b yapraklarında yazılı $35+6+5+6=$ 52. köyün adları ve durumları söyledir:

I. «Nâhiye-i Laz» köyleri:

1) Arkhave, Laz-Megâl'dan, «Defter-i Atikte de «Müselmân-i Kadîm» i var.

2) Börckha, «Iskele» bölgésinden; defter dışı.

3) Vakura/Vakora, «Iskele» bölgésinden; defter dışı.

4) Sidere, «Laz-Megâl»dan; halkı «Müselmân-i Kadîm» ve «Müselmân-i Cedit».

5) Kutunkâ, «Laz-Megâl»dan.

6) Iskele, defter dışı.

7) Kise, «Laz-Megâl»dan.

8) Çaçurban, «Laz»dan; Hristiyan ve «Müselmân-i Kadîm».

9) Viçe, «Laz»dan, Padişah Hâssidir, Hristiyan ve «Müselmân-i Kadîm».

10) Moksokhore, «Laz»dan; «Müselmân-i Cedit».

11) Abu, (Hemşenli).

12) Babuçıkha, (Hemşenli), «Müselmân-i Kadîm».

13) Sümli/Sumlé.

14) Çakdon.

15) Kumanot (Kuman/Kıpçak Türkleri oymaðı adıyla).

16) Zatrikando.

17) Marsulet.

18) Pazin.

19) Kvarolet.

20) Zugò, «Laz»a bağlı, (Hemşenli).

21) Orci, «Müselmân-i Kadîm».

22) Kapistro.

23) Yakovid, «Laz-Megâl»dan; «Müselmân-i Kadîm» ve «Müselmân-i Cedit».

24) Kise (7. sıradakinden ayırdır), Giresun erlerinden Hasan'ın timarı.

25) Kiyi öteki adı Khopa, «Laz»dan; Hristiyan ve «Müselmân-i Kadîm». «Bagât-i Khâsse (Hâssa-Bağları), aslında (Tekvur'un Komninoslu hanedanının) khâsse milki imiş.

Khudâvendîgâr (Fâtih) Hazretleri Tırabuzon'a geldikten sonra Khâsse-i-Hümâyûn (etün: zabit-olup, mezkûr şirenen (üzüm-suyunun) behâsi sahibi timara Khizâne-i Âmire'den teslim olunageldüğü sebedden, vâki'î hâl üzere kayd-olundu.)

26) Kvarlet, «Konya» (Gönye) bölgésinden, defter dışı.

27) İstoroyî, «Müselmân-i Kadîm».

28) Abuslakhâ (şimdiki Abuîslah) yeni adı ile «Esenkiyn».

29) Misopotamyâ, «Laz»dan.

30) Simtotav, «Konya»dan; defter dışı.

31) Makriyalı, «Laz»dan; Hristiyan-Laz (Martolosu), var, birtakum halkı da «Müselmân-i Kadîm».

32) Sarpu (şimdiki Kemalpaşa Bucagi)nın «Sarp» köyü.

33) Atboli, «Konya»dan.

34) Kondurakis, «Laz»dan; «Müselmân-i Kadîm».

35) Çaçuryolet, «Laz-Megâl»dan.

H. «Vilâyet-i Bagobit» (Ocaklık-Bagobit) bölgesi köyleri: Defter dışı.

1) Bagobit, halkı Hristiyan; Martolos timarı.

2) Lukhabê, Martolos timarı.

3) Erçid, Martolos timarı.

4) Şok-Khîbê, Martolos timarı.

5) Âbis-Cîne, Martolos timarı, «Sadi Beþ» adamlarından.

6) Bakho, «Konya»dan.

III. Nâhiye-i Konya Köyleri: «Tabî-i Çoruk kî», defter dışıdır.

1) Konya, Martoloslar Kethudası'nın timarı.

2) Khelinar, Martolos timarı.

3) Çikalet, Martolos timarı.

4) Khogavur, Martolos timarı.

5) Pekhiye, Martolos timarı.

IV. «Vilâyet-i Iskele» (Ocaklık-Iskele) bölgesi köyleri: Defter dışı.

1) Kontanikh, «Iskele»den; Martolos timarı.

2) Çat, Martolos timarı.

3) Cinça - Lazer, «Iskele»den; Martolos timarı.

4) Mamanat, Martolos timarı.

5) Bakret, «Iskele»den, Martolos timarı.

6) Sükhandoru, Martolos timarı.

Çoruk ağızındaki köylerde yukarıda anılan «Martolos»ların vergi vermeyen imtiyazlı durumları ve vazifeleri de söyle belirtilebilir.

ARTVİN'DE FOLKLOR KONULARI

Yazan: M. Adil ÖZDER

Artvin İli'miz, halk gelenekleri, inançları, efsane ve menkibe ürünlereyle zengin bir halk kültürü hazinesi denilmeğe değer bir bölgedir. Ne var ki, Artvin'den yetişmiş bir genç folklorcumuzun da dediği gibi: Artvin hemiuz açılmamış «kapalı» kütüphane.

Adına kısaca halkbilgisi (folklor) dediğimiz bu geniş konu gün geçtikçe değer kazanmaktadır, hatta okullarımıza ders olarak alınması teklifleri revaç bulmaktadır. Bu halk hazinesi, uzun araştırmalarla geniş, ilmi incelemeler isteyen böylesine özel bir değer taşıdığını göre, aydınlarımıza bu konu üzerine eğilmeleri, «kapalı kütüphane» kapağını açıp ürünlerini yarmaları gerekiyor. Artvin üzerinde böylesi «özel yayın»lara imkân sağlandıktı, bu konuda daha nice ürünler tanıtılmış, böylelikle çevrenin folklor yönünden karakteri aydınlanmış olacaktır.

Bu yolda ilk adımımızı atarken, bize olanağlı ve elverişli bir çalışma alanı açılmasını sağlayan sayın İhsan Hınçer'e Artvin adına ne denli teşekkür etsek azdır. Öbür yandan, Ankara'da kurulmuş olan Artvin Turizm ve Tanıtma Derneği yöneticilerinin konuyu, Artvin'i tanıtmanın bir özel yönü olarak benimsiyip, gerekli maddi ilgiyi gösterneleri de ayrıca memnuniyet vericidir.

Bu kısa yazımızla, şimdilik folklor türün-

miştir:

«Tırabuzon Vilâyeti (Sancağı) tecdid defter olup, müsellemler bozulup; ra'iyet emr-olundukda, Uc-Vilâyet'in Gürcü (Mugrel) ve Abaza Kâfirî'nden hizmetmek maslahati için, Emr-i-Pâdişâhi mücebince, yirmi üç nefer (Osmanlı tebasından yerli) Kâfir, harâcdan ve ispençden afvolunmak üzere, hâriç-i defter olan yerlerden timar ta'yin olunup, Defter-i Cedit-i Sultâni'ye (I. Selim çağında tutulan 52. sayıdaki bu Yeni Defter'e) kaydolundu.»

(1) Değerli tarihçi arkadaşımız Kirzioğlu Mehmet Fahrettin beyin «Horasan-Hemdan yoluya Doğu - Anadolu'ya gelen: Eski - Oğuz (Arsa Khâ Part) Kalıntıları Hemşenliler» başlıklı yazısını gelecek sayımızda bulacaksınız.

T.F.A.

ARASTIRMALARI

İerindeki yüksek ve çikılmaz mağaralar üzerine söylenilir.

8. — Sütleri Altın Yapan Kimya Efsanesi: Altın - beşik efsanesinin Şad - berd kolunda ve Artvin karşısındaki Süvet (ş: Seyitler) köyünün eski sâkinleri üzerine söylenen iki efsanedir. Birbirine benzeyen bu iki söylentide: Şad - berd'e ait olanının kahramanları bir kız ile babağı kırk bir kuş, ikincisi ise yine bir kız ile geçiş sırasında sakatlanmış bir leylektir.

9. — İnsan Eti Yiyen Kaleliler Efsanesi: Yusufeli-Erkinis köyünde Çoruk kiyisinda köprübaşı geçidine hâkim kaya üzerindeki eski kale sâkinlerinin «İnsan eti yedikleri» üzerineinedir.

10. — «Kır-at Deresi» Efsanesi: Milâdin 826 yılında Bağratlı kırallarından Büyüük-Aşut ile Arap kuvvetleri arasında Artvin karşısındaki Nigala-Süvet deresi mevkîinde geçen savaşa uyan bir rivayettir. Oğuz inanışlarına da uyan, bu efsanede: «atlar kanatlanıp uçar gibi koştuğlarından patlayıp ölmüşlerdir.» Artvin-Berta. Köprüsü arasındaki «Kır-at Deresi»nin adı bundan kalmadır.

11. — «Âbi salâh/Abûsalâh» Rivayeti: Trabzon Valiliği (1508-1512) sırasında Şehzade Yavuz Selîm'in İmeret Kirâilli'ye üzerine akına çıktığında geçerken, dağda su içtiği bir kaynağa verdiği «âb-i salâh» (kurtarıcı şifa/su) adından kalma Hopa'da bir köyün adıdır. Köyün yasandığı dağın adı da Sultan-Selim'dir.

C) İNANÇLAR, GELENEKLER:

1. — «Rom-rom Ana»: Şamanlıkta Türklerin «Ak-ana» inancı andiran bir Ardanuç inancıdır. Rom-rom ana, yardımcı ve iyilik temsilidir. Dağda, bayırda kalmış hayvanların, insanların koruyucusudur.

2. — «Kaftar/kefter - Küskü» : Ardanuç'ta insanları korkutmak için yaşatılan ve bu inançla hayal edilen bir tiptir: «Kaftar-Küskü iki yapılı, beli büükmez, dere-tepe düzündüz gider, gözleri çam-çırak gibi ışıklıdır.»

3. — Hayvanlar ve kuşlar üzerine olan türlü inançlar: Kuşların ve kimi hayvanların insanı yenmesi (yenikme), altetme, ya da insanların onları altetmesi koşulları.

4. — Koncoz: Cadı-kadınlar üzerine olan inançlar ve bunlara ilgili olan efsanelerden biridir. Yusufeli-Erkinis köyünde

tesbit edilmiştir.

5. — Al-basma, Al-kız: Genel olarak bilinen «Al basması» Artvin çevresinde de yaygındır.

6. — «Gün-görmez Su»: Yusufeli-Perteğrek köyü arazisinde, gün doğmasıyla akan, gün batınca kesilen büyük bir kaynak olarak bilinir ve kutlu sayılır. Bu suyun üstünde tesbite değer inanış ve rivayetler olsa gerer, fakat yerinde tesbit edilmiş midir bilmiyoruz.

7. — Göl Boğaları: Ardanuç, Şavşat ve Yusufeli kesimlerinde bulunan dağ göküntüleri göllerde «su boğaları» bulunduğuuna inanılır. «Boğalar, sabahın ilk aydınlığında görülebilirler ve sonra suya dalıp kaybolurlar. Bunlar mübarek hayvanlardır.»

8. — «Nuh'un Gemisinin bağlandığı halkalar»: Şavşat-Mağâhel arasındaki yüksek Karçkal (3800 m.) dağlarında sarp kayalara çakılı olarak duran birkaç kalın demir halkanın bulunduğu halk söylentisidir. Çok kimseler gerçek olduğunu söylemişlerdir. «Bu halkalara Hazreti Nuh'un gemisi bağlanmıştır». Bu rivayete bağlı olarak de zincir parçası bulunmuştur. 1934'lerde bulunan bu kalın zincir halkaları, İmerhev bucağında öğretmen bulunan rahmetli Cemal Kanra'nın aracılığı ile Devlet Müzelerinden birine nakledilmiştir.

9. — Nisan Yağmuru'nda İslanma: Bunu uğur getireceği inancı çevrede yaygındır. Yağış başlayınca dışarıya çıkmak başı açık olarak İslanmak kutlu sayılır.

10. — Mayıs Yedisi (rûmî 7 Mayıs günü): Çoruk suyunda yukanmanın uğuruna inanılır. Bu gelenek Yusufeli'de Çoruk kiyisi köylerinde yaygındır. Türklerin Şamanlıkta «Yaz Bayramı'ni kutlaması» geleneğinin bir başka örneğidir.

11. — Yaylacılık - malcılık, Yaya Göçümü ve bularla ilgili türlü gelenekler: Atalarдан intikal eden özelliklerle çevrede yaşamaktadır. Yaya hayatı ile ilgili olarak, davul-zurna «Pancarci» törenleri ile eğlence ve oyunları da bir başka özellik taşırlar.

12. — Kirvelik: Özellikleyle yaygın olan bu gelenek Artvin çevresinde de yaşatılmaktadır.

13. — Güreş ve pehlivanlık: Eski yerli pehlivanlar üstüne söylenen menkibeler önen tasır. Örneğin: Şavşat'ın Ahal-daba

ARDANUÇLU ÂŞIK EFKÂRÎ

Yazan: A. Emin ARSLAN

Efkârî'nin asıl adı Adem, Soyadı Şen-türk'dür. Ardanuç'un Yolüstü köyünden 24 Haziran 1316/1900 de dünyaya geldi. Doğum yılı bazi koşmalarında da geçmektedir.

1316 da dünyaya geldim

Sanki bir gencayı deste olmuşum

Annesi Şavşatın Arpalı köyünden Numan (Nuğman) Hocanın kızı Sultan hanımdır. Kendisi gayet iyi Kur'an Kerim tilâvet eder, 5 vakt namazını geçirmezdi. Nitekim Efkârî, büyük kardeşi Recep Hocayı da hatim ettirecek kadar bilgiye sahipti. Bu kardeşi bilâhare Halit Paşa Komutasındaki kuvvetlere katılan yerli getecilerden olup 1331/1915 yılında Bayburt Kop dağında şehit düşmüştür.

En büyük kardeşi Ali Ağa ise Birinci Cihan Harbi muhacirleri ile birlikte Merzifona daha evel göç etmiş, amcasının yanına Sultan Abdülhamit II. nin muhacirler için bağışladığı Mehnaz Mahallesine yerleşmiş ve 1933 yılında orada vefat etmiştir.

Efkârî'nin annesi, oğlum zeki olsun diye, 5. sene meme emdirmiştir. Altı yaşında berberinde, oyun, düğün ve calgi olan yerlere götürür, ayrıca, ahengi çok sevdiginden düğünlerde genç kızları oynatmak için defalar, şarkı, türkü, mânî söyleyordu.

Efkârî yedi yaşıdan itibaren yazın kapanan köy medresesinde okudu. Buradaki hocalarından biri Molla Üzeyir (Üzer) Hoca, diğeri de Sakarya köyünden Molla Beğ Hocadır. Bu arada on iki yaşında yaz kiş devamlı ve köye bir saat mesafede bulunan merkez İskender Paşa Camii medreselerine devam etti. Bu medreseler imamet yapınca yada kadar okutur, icazet (Diploma) verirdi. Buradaki hocası Artvin'in Beşağıl köyünden

sip, kolay bozulmaz paketler durumuna gelince mereklere taşıüp yerleştirilir).

**

Artvin Folklorunun Konuları başlığı altında buraya değin aktardığımız kısa bilgiler, yukarıda da dejindigimiz gibi, İl'imize Halk-bilgisi türlerinin başlıcalarını kapsayabilir niteliktedir. Bu bakıma, Artvin Folklorunun buncu olacağını sanmak yersizdir.

ARAŞTIRMALARI

koşmasında şöyle terennüm etmektedir.

Yad ellere kalıp ey canım Artvin,
Kurumadan iki gözüne ağladı.

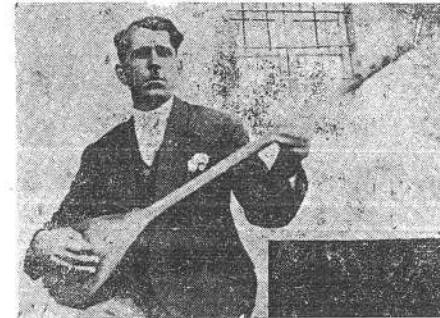
Matem tuttu dağların, hem bağların,
Bayırın ağladı, düzinin ağladı...

Efkârî, yarılm kalan tahsilini tamamlamak için medreseye devam edip Kara Mustafa Paşa Camii mîezzinliğini yapmaya başladı. Ders hocaları Marinceli Selâhattin Hoca (Selâtin hoca) idi. Bu sıralarda harp Çanakkalede (18 Mart 1915) şiddetini arttırmış, cephepleri doldurmak için 14 ve 15 liller de toplanmayı başlamıştı.

Efkârî okur yazar olduğu ve aynı zamanda yaşı da küçük olduğu için bu gönüllü askeri, general, bando ve müzikacılar bölüğüne ayırmıştı. Böylece medrese tahsili tamamlanmadan sona ermiş oluyordu. Talih ona gülmemişti. Bir yandan memleketi istilaya uğramış, diğer taraftan düşman 4 cephe heden yüce devletine saldırmıştı. Gençlik çağının coşkuluğu ile diğer gönüllü arkadaşları ile Çanakkale cephesini ve diğer cephepleri takviye için yaya olarak Ankaraya varmışlardı. Oradan trenle İstanbul'a, Selimiye kışasına geldiler. Bir yoklamada 130 kişilik okur yazar seçilmesi istendi. Bir muayene yapılarak bu okur yazarları Efkârî ile beraber müzikacı olarak yetiştirilmeleri ve talim için Almanyaya gönderdiler. Beriine 2 saatlik bir İlçe olan «Zasvetel» adlı kasabanın talmighthânda 3 ay kurs gördüler. Bilâhare Efkârî'nin dişleri ağrıdığı için müzikacılık bölüğünden ayrılmış, Galicya cephesine gönderilmiştir. Zasvetel Karargâhında 1917 Rus işgalinden sonra bir sene kalmıştır. Fırka komutanı Hamdi Paşa idi. Efkârî bu zaman zarfında Almanlarla arkadaşlık etmiş onları ve Almanyayı tenimî ve sevmiştir.

Haziran 1916 sonlarından itibaren, Müttefikler, Almanlara hücum etmeye başlamışlardır. Fakat almanların mukavemeti sert olmuştur. Böylece müttefikler birşey yapamadılar. Bütün bu savaşlar boyunca Efkârî Galicya cephesinde çarpışmıştır.

Galicya'ya Osmanlı devleti 33 bin kişilik bir Türk kuvveti gönderdi. Galicya'da çetin muharebeler oldu. Türkler ağır kayıplar verdi. Bu cephede Efkârî, II. Türk Kolordusunun 18. Alayı 32. fırkasının birinci taburunda ser çavuş rütbesine yükselmiştir.

Âşık Efkârî 1935 de 35 yaşında iken
M. Adil Özder'in arşivinden

Alay komutanları Vanlı Sait Paşa ve ikinci firka komutanları ise rahmetli Fevzi Paşa idi.

Ruslar ihtilâli takiben 21 Kasım 1917 de Müttefiklere verdiği notalarla bütün cephelede müttareke yapılması istedî. Ayrıca Almanyaya da müracaat etti. Barış görüşmelerine Avusturya - Macaristan ve Osmanlı Devleti de katıldı.

Böylece 1918 de 15. fırkaya mal olan Efkârî, Kâzım Karabekir Paşa'nın emri üzerine Romanyadan Tunaçayı vapuru ile Pöti limanına çıkip, Tiflise doğru yol aldı. Bu sıradâ Rusyanın gayreleri ile görüşmeler sona ermiş, barış 3 Mart 1918 de Brest - Litovsk'da imzalanmıştır. Buna göre Rusya, Kars, Ardahan ve Batum'u da Osmanlı devletine geri veriyordu. Bütün Doğu Anadoludan da geri çekileceklerdi.

Osmanlı Devleti, bu barış ile doğudaki topraklarını istilâdan kurtarmıştı. Kafkas yada Ermenilerin, Gürcülerin ve Azerbaycan türklerinin, Bolşevik rejimini tanımayarak bağımsızlıklarını ilân etmeleri üzerine Osmanlı Devleti bu durumdan faydalananarak Bakû petrollerini ele geçirerek üzere harekete geçti. Aynı amaçla İngiltere de Kafkas yada asker göndermiş, Gürcüler de Almanyaya dayanıyordu. Osmanlı devleti Enver Paşa, Bakû'ye ele geçirdikten sonra Türkistan'a sarkarak Ortaasya Türklerini de imparatorluk içine katmak, bir Pan - Türkist Birliği kurmak istiyordu. 1918 Eylülünde Türk kuvvetleri Bakû'ye girdi. Efkârîyi burada da görüyoruz. Efkârî'nin birliği Hazar

denizindeki Kuşadasında 9000 Türk esir askerinin kaptanlığını açarak yoluna devam eder.

Daha öteye gidilirken Osmanlı devleti 30 Ekim 1918 de Mondros Mütarekesini imzalamak zorunda kaldı. 3 Kasım'da İngilizler Musul'u işgal etti.

Bilâhâre Nahçıvan ve Taşlıçay'dan başlayarak Ermeni muharebelerinde bulunan Efkâri'yi bu defa Kâzım Karabekir komutasındaki birlikte görüyoruz.

1947 senesinde Ardanuç'un Tütünlü'sünde büyük kumandan Kâzım Karabekir Paşa'nın ölümünü haber aldığından sazını eline alarak bir mersiye söyledi. (bir kitâsını ayırmışınızınız):

Orduna ses verdi dağ ile taşlar
Bugün dökülmekte her gözden yaşlar
Şimdî metemlidir Sarıkamışlar
Kars ilinin illerinde saklusun

Evet, Karabekir komutasındaki Türk kuvvetleri taarruza geçip Sarıkamış ve Kars'ı 30 Ekim 1920 de aldıktan sonra Gümrük'te de ele geçirince, Menşevik iktidarı altındaki Ermeni Hükümeti barışa yanaşmak zorunda kaldı. 3 Aralık 1920 de Ermenistan ile Gümrük barış anlaşması imzalandı. Bu arada, Bolşevikler de Ermenistanda iktidarı ele geçirmişlerdi.

Bundan sonra Ruslar Millî Mücadeleye önem verdi. Ordularımız Doğu cephesinde bu başarıları kazanırken batı cephesinde Yunanlılar ilerliyordu. Ruslar tereddüde düşüştü. Acaba Türkler Anadoladan Yunanlılar temizliyebilecekler miydi?

Efkâri 1965 de A. Emin Arslan'a

TÜRK FOLKLOR

Bu sırada Efkâri'nin şirkesi kendini biraz toplayıp yerli halktan eksiklerini doldurdu. Talim terbiye başladı. Efkârinin alayına, yani 18. Alaya Artvin hudutlarına gelme emri verildi. İşte burada, alay komutanları ilk Artvin Milletvekili Harputlu Hilmi Beyle İzmirli Emin beydi.

Vaktiyle göz yaşı ile bıraktığı Artvini şimdi kurtarmaya gelmişti. Yerli getecilerin büyük kahramanlıklarına sayesinde 7 Mart 1921 de buradaki Gürçü, Ermeni ve Rus kuvvetleri tamamıyla temizlendi. Artvin anavatana kavuşmuş, 1877 den beri süregelen esaret sona ermişti. Efkâri bunu şöyle dile getiriyor:

7 Mart Tarihi mutlu günümüz
Çünkü esaretten bugün kurtulduk
Yad millete esir idi ilimiz
Muhtelif milletten bugün kurtulduk

Artvine geldiklerinde Efkâri alay karargâhında idi. İnzibat memurluğule vazifelendirildi. Bir müddet sonra da Borçka I. tabur kalemine gönderildi. Bundan önce 1921 Şubat ayı başında Gürçü Hükümetinin sefiri Simon Medivani'yi ayrı bir odada kabul eden Atatürk, şifâhî olarak yaptığı şiddetli bir ihtarla bölgenin boşaltılmasını istedi. Müddeti 23 Şubatta bitecek olan bu ultimatomu göre Gürçü Hükümeti bu yerlerin boşaltılmasını kabul etti. Bu bölgemiz, yerli getelerin de mücadelesi ve Gürçüler kovması ile anavatana kavuştu. Bu hadiseyi dile getiren koşmalarından birinde Efkâri:

Nurlansın, Atatürk huzur ulaşı,
Esaret zincirin eliyle açı,
Ermeni, Gürçüler duyunca kaçtı,
Gayri cemaatten bugün kurtulduk!

Bundan sonra Efkâri'nin şirkesi İstiklâl harbine istediler İstiklâl harçlığını batı cephesinde katıldı. Yunanlılar Bol' vadîn ovasında bozulmuştu ve ricat halinde idi. Alay karargâhı yollarına devam ile Uşak'a kadar gitti.

Yunan baş kumandanı Trikopis (2 Eylül 1922) esir alındı. Yunanlılar bozguna uğrayıp kaçarken, ateşe verip kül ettikleri Uşak şehrinin bu halini Efkâri bizzat görür. Alayları orada kalır. Mustafa Kemal Paşa'nın oraya gelmesi ile bir resmi geçit merasimi yaparlar. İstiklâl Harbinin bitmesi ile ilk teskere gönüllülere verilir. Böylece Efkâri memleketine döner.

Efkâri'nin bunca yıl hasret kaldığı Art-

Saz Şairleri, Anılar ve Gelenekler:

YUSUFELİ ÇEVRESİNDE NOTLAR

Yazar: Mehmet GÖKALP

Artvin'in sevilen ilçelerinden Yusufeli'nden ve çevresinden bahsetmek istiyorum. Yusufeli denince, Yalçın dağları arasında uzanan Çoruh nehrinin iki yanı boyunca diziği köylerigümüm önune gelir. İnsanları hoş — sohbet, çalışkan ve dürüst, tabiat alabildiğine cömerttir.

Yusufeli'nin çoğu köylerinde zengin folklorik konular vardır. Burada halkın tanışıp sevdiği bazı kişilerden ve sanatçılardan söz edeceğim.

İKRARI İLE SÜMMANI

19 ncu asırda yaşamış bir halk şairi vardır: İkrarı. Sümmani onu görmek için Yusufeli'nin yolunu tutmuş. İkrarı de Sümmani'yi görmek için Narman'a doğru aynı anda yola yokuşmuş.

İki aşık Tortum taraflarında karşılaşmışlar. Birbirlerini selâmlamışlar. Sümmani'ni içinden:

«Bu, Aşık İkrarı olmaya?»

İkrarı de:

«Allah bilir ya, bu adam belki de Sümmani'dir.» diye düşünmüştür. Sümmani Yusufeline, İkrarı Narman'a varmış ve biribirlerini sormuşlardır. Cevap mâlûm; İkrarı için: Sümmani'yi görme gitti, Sümmani için de: İkrarı'yi görmeye gitti, demişler. Yoldaki karşılaşmanın mahiyeti işte o zaman anlaşılmış.

vin'i canından çok sevdigini ifade eden şu koşmasımı aynen veriyorum:

Eye benim sevdigim çoruh diyarı
Baharın başkadır yazın başkadır
Manendi cennettir yeşil bahçeler
Çayırın çimen'in düzün başkadır.

Saymakla bitmeyen şirin yerlerin
Yeşil tepelerin güzel kırların
Yaylımı olmuşdur bol sürüllerin,
Koyunun başkadır kuzun başkadır.

Kahramanlıkların vardır övlür
Zeytinli bağların başta sayılır
Kahramanlıkların vardır övlür
Maceralı geçen mazin başkadır

İkrarı'nın bugün bâdeli bir aşık torunu vardır: Havuzlu (Okar) köyünden Aşık İsmail Çelik (Pervani)... Halen Eskişehir taraflarında olduğunu haber aldığım Pervani, dedesi İkrarı'den bazı koşmalar yazdırmıştır. Bunları T. F. Araştırmalarının eski sayılarda yayımlamıştım.

DİRİNİZE O KADAR TELKİN VERDİM Kİ

Dostum ve hemşehrim Âdil Özder Beyle Huzuri uzun zaman bir arada kalmışlardır. Kendilerinin duymadıklarını sandığım bir fıkırayı anlatıyorum:

Huzuri Örtülü (Şenkaya) İlçesinde bir ramazanda imamlık yapıyormuş. Bir gün bir adam ölmüş, Huzuri'yi cenaze namazına çağrırmışlar. Gitmiş, musallâda namazı kılmış. Sonra oradan ayrılp evine doğru yürümeye başlayınca oradakiler:

— Hoca telkin vermeyi unuttun. Telkin!.. demişler. Huzuri, hazır cevap:

— Sizin dirinize okadar telkin verdim ne hayır gördüm ki ölüntüze telkin vereyim?.. demiş

SARI KIZ GELİN OLMUŞ..

Yusufeli çevresinde güzel düğün türkleri vardır. Düğünlerde kadınlar ayrı bir evde, erkekler dışarda veya bir konakda düğün yaparlar.

Kadınların arasına erkekler alınmaz. Biz

Manendi bir cennet güzel ilin var
Irkindan bellidir türkçe dilin var
Âşık Efkâr gibi şen bülbülün var
Güzel keşmaların sazin başkadır.

Efkâri'nin kardeşi Ali Ağa'dan başka kendisinden büyük bir kız kardeşi vardır. Halen sağ olup Yolüstü köyünde oturmaktadır.

Dedesinin anne tarafları, yani murisi evveleri ced ba ced «Âşık» tir.

Ardanuç kasabası Soğanlı Köyünde doğan Âşık Sitki (1768 — ?). Bunun oğlu Âşık Şöhreti (1795 — 1860), kalender bir âşık oğlu, bunun oğlu olan Âşık Cesimi (1835 — 1917)'dır. Âşık Niyazide dedeleri arasındadır.

TÜRK FOLKLOR

çocuk çağımızda iken bile ancak perde arkasından düğün evinde oynayanları seyreden ve türkülerini dinlerdik. İşte o çağlarda hafızamda kalmış bir «Sarı Kız» hikâyesi vardır. Caktıyle Yusufeli köylerinden birinde güzel bir sarışın kız varmış. Başka bir köyden kızı talip çıkmış. Kabul etmişler ve kızı vermişler. Fakat tam düğün günü bir yağmurdu başlamış. Kızı bir türlü güveyi ile evden çıkaramıyorlar... Bizim köyün, (Havuzlu köyünün) kızları bu sarı kızı bir türlü yakmışlar:

Sarı kız gelin olmuş, nazlı yár,
Sokaklar serin olmuş, nazlı yár
Gelin gitme buradan, güzel yár,
Dereler derin olmuş nazlı yár.
Güzeller çaya indi, nazlı yár
Kayalar gölgelendi, güzel yár
Her Güzel'den bir öpüş, nazlı yár,
Yine can tazelendi, nazlı yár...

ÇOBANLA NİŞANLISI

Bir de karşılıklı deyişler vardır. Bir düzünde dinlemiştim. Bir kızın nişanlısı çoban diye onu küçümstiyorlar:

Karşıya yaban derler
Mor taşa gaban derler
Kız hatırın kalmاس
Nişanlım çoban derler.

Kızın cevabı şu:

Karşı yabansız olmaz
Mor taş gabansız olmaz,
Hatırınız kalmاس
Sürü çobansız olmaz.
Buradaki «hatırınız kalmاس» tabiri
«incinmeyin, gücenmeyin» anlamındadır.

GELİN KAYNANA SÖYLEŞMESİ

Bestesini Sadi Yaver Beye verdiğim, fakat röportüvarına alamadığımı bildiğim bir «balad» var: Kaynana ile gelin kavgası ve boşanmaya dair. Bir kedinin, yeni evli bir çiftin evinden ciğer kaçırması üzerine söylemiş olan bu baladı düğünlerde iki kadın «biri gelin, biri kaynana» olup söyleyler:

Gelin : ...
Kaynacım ciğeri kediler yedi

Kaynana : ...
Akşamlar olsun sen görürsün dedi.

Gelin : ...

Akşamlar oldu, kocam eve geldi,
«Getirin ciğeri yiyeлим» dedi
— «Kocacığım ciğeri kediler yedi.»

Koca : ...

— «Çağırın İmamı gelsin» dedi.

Gelin : ...

Yatsılar oldu İmam eve geldi
İki kuruş on para nikâhuma verdi.

Sonunda gelinin dert yanması var:

Ah şu kedi tutu tutu versem
Mahkemelere satı satı versem
Dar ağacından aşı aşı versem.

Artvin, Yusufeli ve çevresindeki folklor malzemesinin unutulup gitmeden derlenip toplaması gerekiyor. Anadolu kültür seferi başlamalıdır.

HUZURİ'NIN BABASI KESİFI

Zor köylü Huzuri'nin babası Keşfi Efendi pek az kimse tanır. Aslında Keşfi Efendi iki büyük divançı sahibi, zamanın Nakşibendi tarikatına bağlı şeyhlerinden biridir. Onun «Mevlid-i Nebevi»inden bir suret, dostum İhsan Hinçer Beydedir. Bu eser halen Zor köyü ve havalısında Mevlid olarak sevılır ve okunur.

Keşfi'nin tasavvufa dair çok güzel şiirleri ve ilâhileri vardır. Nâ'i serifleri meşhurdur:

Büyük bir tevazu içinde söyledişi:
Kim beni acep usluya
Bir divaneyim divane
Her gelen — geçen taşıyla
Bir divaneyim divane:

Şu bülbülün ah u zâri
Aklımızı etti yarı.
Unutmuşum kesb ü kâri
Bir divaneyim divane.

Bu zaman ahır zamandır,
Şimdi yahşilar yamandır
İnciimeyin el — amandır
Bir divaneyim divane.

Şiri pek meşhurdur. Torunu öğretmen Galip Fikri Coşkun Beyden dedesinin şiirlerinin hepsini derlemek istemiştim. Zor köyünde 2 gün kalabilmiş ve bu arzumu kusmen yerine getirememiştüm.

Keşfi'ye dair ilerde daha geniş bilgi vermek emelindeyim.

Efsaneler:

«ARDANUÇ» ADI ÜZERİNE

Derleyenler: Azmi TOZKOPARAN — Bekir HAZAR

Tarihi «Ardanuç — Kale» (1926'dan sonra adı: «Ada — Kale»), Bagratlılar ve Çaklı Çıldır Atabeğleri idareleri çağında «Kalarçet - Kilarçet» adı ile anılagılmıştır. Kalenin 537 milat yılında yapıldığı biliniyor. Bu yıllar dan sonraki tarih olayları arasında, kale ve çevresi: Ardanuç — Tavusker — Yusufeli — Artvin kesimleriyle birlikte «Tao - Kilarçet / Tav — Eli — Tao — Eli» adı ile yaşamaktadır. Kilarçet adı, günümüzdeki Ardanuç ilçesinin büyük köylerinden birinin adı olarak yaşamış, 1926'daki köy adları değiştirilmesi içinde, yersiz bir davranışla bu tarihi isim «Bereket» le değiştirilmiştir. Bu köyde, «Türkmen —gil» adı ile anılan eski bir kale de vardır. Geniş bir düzluğu kaplayan Kilarçet köyüne eskiden Ardanuç kale beğlerinin çiftliği olduğunu sanıyoruz.

Ardanuç — Kale'nin halk arasında anılan bir başka adı da «Gevher — nik» (gevher = değerli cevher — maden)'dır. Bu ismin, Kale çevresinde, Osmanlıların 1551'deki fetihleri sırasında da adı «Gümüş - hane» olarak bilinen köyde eskiden beri işlenmiş «gümüş madeni» ile ilgili olması gerekiyor. Selçuklular'ın gelişinden ve bundan sonrası Osmanlı fetihleri sırasında kaleye «Ağca — Kal'a» adının kullanıldığı da görülmektedir.

Tarihi kale üzerine gevrede efsaneleşmiş iki söylenti tesbit edilmiştir. Bunlardan biri, «Ardanuç» adının: «ârindan/utancından/uğtu-düştü» sözü ile; ikincisi «ardından uğtu» deyiminden çıktıği türündedir.

1) Birinci söylenti, Şavşat'ın Küçük/Küçen (şimdiki: Koca-bey) köyünden 55 yaşlarında, Toktemir mahlâşî halk şairi Abdül-mecit Toktemir efendi'den Âdil Özder'in 1942 yılında tesbit ettiği söylentidir. Toktemir, «eskilerimizden böyle iştirmışızdır» diyecek efsaneyi söyle aktardı:

«İslâm kumandanlarından olup, Ardanuç — Gevhernik kalesini zaptetmek istiyenlerden biri, tacir sıfatıyla seksen deveye yüklediği 160 sandık içerisinde kılıçlı bahadırlar yerleştirerek Ardanuç'a doğru gelir. Kalenin Beğinden, bu eşyasını kale önündeki şehirde (Ardanuç'ta) satmak için izin alır. Kalenin dış-hisar kapıları açılır, tacir-kumandan

ağrılığı ile içeriye girer. Yüklerini açıp silahlı erlerini birden cenz meydanına salverir ve böylece kale içten fethedilir. Kale Beği, bunca savaşlara karşı koyup hasımları eline düşürmediği kalesinin böyle bir hile ile elinden çıkışmasına hem üzülür, hem utanır. Bunun üzerine kendisini kaleden aşağıya («Cehennem — Dere» ye) atar, telef olup gider. Bunu duyanlar: «âr'dan/âr'ından uğtu» (utancından kaleden düştü) dedikleri için kale adı «Ardan-uç» kaldı...»

2) İkinci söylenti; Ardanuç'ta 1936'da Tütünlü (Bice) köyünden Uzun-Kâmil ağa (boyu gibi ömrü de uzun) ağızından öğretmen Bekir Hazar'a aktarılmıştır. 1938'de 127 yaşında ölen Kâmil ağa, soyca uzun ömürlü olan atalarından dinlemiş (babası 161, buna n babası da 142 yaşında ölmüşlermiş. Efsaneyi Kâmil ağa, babasından dinlemiş, babası da dedesinden...).

Tarih olaylarına yaklaşık olarak uyar durum gösteren bu ikinci söylenti, «Kale'nin ardından uğtu» deyimine dayanmakta olup söyle anlatılmıştır:

«Ardanuç Kale'de oturan Hıristiyan Beği (Atabeğli), Erzurum taraflarında oturan Müslüman Beğinin kızıyla evleniyor. Çok tantanali bir düğün makarı (alayı) ile kız, bir yaz ayında Ardanuç'a yollanıyor. Kızın babası, düğün makarına 40 tane seçme Müslüman — Türk delikanlığını da katmıştır. Aslında Hıristiyan Beğ ile evlenmek istememiş, fakat ne yapmış ki, İslâm töresince babasının kararına uyuma zorunda kalan kız, günlerce süren yolculüğün verdiği yorgunluk sonucu hastalanıyor. (bir söylentiye göre de: üzüntüsünden intihar için zehr içerek hasta olmuş). O zamanlar, Kale Beğinin çiftliği olan şimdiki Ekşî-Nar (1551 fetih yıldızı adı da aynıdır) köyüne geldiklerinde, gelin hararettten takatsız düşmüştür. Bu sırada: ah bir ekşî nar olsa da yesem demiş kız. Nar getirip yedirmiştir, bu köyün adı da o zaman Ekşînar olmuş. Düğün alayı Ekşînar'dan kalkıpta Kalenin altındaki Şehitlik mevkiine geldiği vakit, Kalenin Beği yukarıdan, kaleden baktırmış. Pek vecahatlı (iri-yarı) bed (girkin) bir adammış Beğ. Geline oranın Beği göstermişler. Kız bu adamı görün-

Halk İnanışları:

«KUŞ YENKMESİ» İNANI

Yazan: Demiray ÖZDER

Artvin İli'nin Yusufeli (eski: Kiskim) ilçesine bağlı Bucak merkezlerinden biri olan binden artık nüfuslu Erkinis/Demirkent köyündeyiz. Burası, türkçe ötücü kuşları, bağları-bahçeleri, sık zeytin ağaçları, ekenek (mezre) ve yaylakları ile zengin bir tabiat sahiptir. Tarihi de binlerce yıl eskilere varan bu köy yerileri Oğuz — Çağatay/Kıpçak ağızı konuşurlar. Köy içinde olsun, birkaç saat uzaktaki ekenek ve yaylaklarında olsun birçok yer adları, yeme-içme, giyim-kusam, ev-bark ile ilgili deyimler hep bu özel ağızla ifade edilememiştir. Yazımızın başlığında aldığımız «yenkmə» sözü, «yengə» (alt — etme, yenme — yenişme) den geliyor.

Ötücü kuşlardan kimisi de bu köyde, aynı yerli ağızla adlandırılmıştır. Örneğin: taraaklı — hüdhud'ün adı ötüş özelliğine göre «H'opop» tur. Kumru soyundan «gir-gürr»

ce, zaten de istemediği için bir daha merak sarılmış gelini... Ve gelen orada iken ölmüş (bir söyletiye göre de: ellerini kaldırıp canını alması için Tanrıya dua ettikten hemen sonra ölmüş). Beğ, gelinin ölümünden habersiz, soruyor alayın orada neden bunca oyalanıp kaldığını. Beğe haber gidiyor: Sen sağ ol sevgilin öldü diyorlar. Gelini öldüğü yerde (şimdi «ziyaret» sayılan), Şehitlik'te gömülüdür. Beğ çok meraklıdı, bundan sonra bana yaşamak haramdır deyip, Kale'nin ardından, Cehennem deresine kendisini attı ve parçalandı. Böylece, kalenin adı kaldı: ardından uç, sonra oldu «Ardanuç».

«İntihar eden Beğin yerine geçen yeni Kale Beği çok iyi bir adamdı. Düğüün makarına hümet gösterdi. Gelen 40 bahadır geri dönemediler. Dönseler, Müslüman Beğine ne cevap versinler. O zaman Kale Beği, bu 40 delikanlınm herbirini Ardanuç köylerinden birine yerleştirdi».

Kırk delikanlınm yerleştirilmesiyle ilgili olarak; Ardanuç'un Bassa (şimdi: Yol - isti) köyünden 70 yaşındaki Nezir — Ağaoğlu Beğ, 1964 yılında Bursa'da Adil Özder'e bu bilgiyi vermiş: «Dedem, biz/Uzun — Hasan Beğin torunları sayılır. Onun zamanında Ardanuç'a yerleştirilmiş 40 delikanlıdan kalmayız, derdi».

sesiyle öten ve çift gezen kıl renkli kuşçağıza «gürüt» adını almıştır. Serçeden ufak ve saka soyundan olduğu sanılan sarı-siyah beşekli sevimli kuşçağıza, köyde ilkbaharı müjdeleyenler arasında yer almaktır; incecik sesiyle üstüste üç-beş kez «çit-tut/çit-tutun» diye öter; buna da «çift-tutun» adı yakışır. Gerçekten bu kuşçağızın sesi, ilkbaharda çift-çubuğa çıkmadan biraz önce duyulmağa başlar.

Aksam vaktleri öten ishakkuşu ise, çikardığı «çoo-çoo» sesinden ötürü «çoco'lulu» adı almıştır. Bunun kardeşi olduğuna inanılan ve ardi ardına birkaç kez «kuk-kuk» sesiyle öten kuş da kendi ses adı ile anılıyor. Bu iki «kardeş-kuş» üstüne yaşayan bir inanc da vardır:

«Kukku erkek, öteki kız iki kardeşlermiş. Bir gün dağlarda pancar toplarlarken, kukku, kız kardeşine: pancarları niçin yedin diye kızmış. Yedin, yemedim derken kukku, elindeki pancar bıçağı ile bacısının karnını deşmiş. Kardeşinin sadece tek bir pancar otu yemiş olduğunu görüp pişman olmuş. Kardeşler bunun üzerine darylip birbirlerinden ayrılmışlar. Ondan sonra da, hep birbirlerine seslenir aranırlarmış. Bacısı kardeşine: Nerdesin? der gibi «çoo — çoo» diye seslenirken, kardeşi ona «buradayım -kukku» sesiyle işaret verirmış. Ne var ki bir türlü birbirlerini bulamazlarmış. Bunun için, kukku sesi, coğunlukla yüksek yaylak ve kirlarda sabah — kuşluk vaktlerinde; çoco'lununki ise akşam garipliğinde köyde duyuluyormuş». Bu köyde ve çevrede çocukların «saklanbaç» olarak oynadıkları oyuna da «kukku» adının verilmiş olması bu efsaneden dolayı olsa gerek. Çocuklar oyunda saklandıkları sırada birbirlerine «kukku-cittiu» diye seslenirler.

İnanca göre, adalarını saydığımız bu kuşlar, aşağıda belirtilen nedenlerle insanı «yenkerler» (yenerler). Kuşlarla insanlar arasındaki bu «yenkmə — yengilməyi önlemek için neler yapılmalı? Şimdi onları görelim.

«Gürüt/girit» kuşu: Sabahleyin gül koklamamış kimse bu kuşun sesini duysa, kuşa yengilmiş sayılır. Gül koklanmışsa kuş

ARAŞTIRMALARI

yengilmiş olur.

Bunun gibi, sabahleyin ağını su ile çal-kalamamış bir insan «h'opopun» sesini duysa yengilmiş; ağız çalkanmışsa yenmiş olur.

«ço-ço'lunu» yenmenin koşulu, onun sesini duymadan önce «ağuz» yemiş olmaktadır. İlk yavru yapmış düğenin ağzunu yemek daha iyi sayılır.

Kukku kuşu: Sabahleyin ekmek — (yemek) yemeden evden çıkanlar kukkuya altınlırlar. Bunun bir başka özelliği de var: İnsan aç karnına da olsa, üzerinde altın ya da gümüşen yüzük, kemeri gibi bir süs eşyası bulunuyorsa kukku onu yengemez.

«Yenkmə — yengilme» ye konu olan kuşlardan bir başkası da, yaz başlarında yaylaklarda görülen ve adına «makala» denen yırtıcı kuştur. Bu hayvan, ak-doğan olسا gerek. Bu kuşu yenmek için, onu havada görmeden önce «taze peynir» yemiş olmak gereklidir.

Tarih kalıntıları, folklor ve etnografa konuları bakımından zenginlik ve özel bir karakter gösteren ata yurdum Erkinis köyündeki bu inancın, ilcenin öteki köylerinde de yaşadığı kabul etmek normaldir. Çevre folklorundan sadece bir örnek olarak aktardığım bu güzel inancın dayanağı üstüne epeye düşündüm durdum. Köyde derlemeyi kendisinden yaptığı baba amcamız seksenlik Ahmet Özder dededen bu merakının aydınlatılmasını yalvarıp sordum: Bir kuş insanı nasıl olur da yenebilir? bu ne demekti dedim.

Öğul dedi amaca: «Baykuş uğursuz sayılır. Kimi hayvan ulumaları da böyle değil mi? Herhalde eskilerimiz, insanların sağlamlığı için «kuş yenmesi» ni bile hesaba katmış olsalar gerek. Sabah erken gül koklama, ekmek yedikten sonra işe gitme, ağız yeme; bunlar sağlığımız için iyi şeylerdir.»

Tatlı bir ilkbahar sabahının erken saatlerinde, bağına giden bir köylünün güller arasında kuş seslerini dinlemesi; sonra kuş süresince beslediği hayvanının ağızunu da hi değerlendirmesi gerçekten hoş şeyler.. Hele «Çift-tutum» kuşunun incecik tatlı sesi canlı bir takvim sanki..

Yüksek dağbaşısı evliyaları, Türk çadırı biçiminde yapılmış Oğuz kalıntıları eski kubbeli «Karanguş/karlanguş» evleri, yüzlerce

Oğuz — Çağatay/Kıpçak ağızı sözleri, şamanlıkta kalma türlü türlü gelenek ve inanışları ile Erkinis ve çevresi dolu dolu... Biz burada sadece bir örnek aldık. Folklor hazinezin kapagini açarak içinde saklı cehherleri tanıma ve tanıtmaya işinin biz yeni kuşaklar için ödenmesi gereklili bir yurd borcu olarak ortada durduğuna bir kez daha inandım. Ve inandım ki, folklor dedigimiz bu hazine, boş doldurulmuş bir sürü lâf bohçası değil, gerçekten bir değerli hazine dir.

**AKBANK'ın
yeni
ikramiye
apartmanı**

İstanbul,
Caddebostanda
kaloriferli, parke ve
marley dösemeli,
tam konforlu,
deniz manzaralıdır.

Fevkâlâde itina ile hazırlanan
bu emsalsiz dairelerden
bir tanesine sahip olabilmek
için hesap açtırmakta acile
ediniz.

AKBANK

(Folklor: 48)

ARTVINLİ ŞAIRLER - ÂŞIKLAR

Yazar: M. Adil ÖZDER

Artvin ve ilçelerinden yetişmiş şair ve aşıkları topluca bu sayfalar arasında gereği gibi tanıtmanın imkânsızlığı meydandadır. Biz, burada şimdilik onların yerleri, adları ve yaşadıkları yılları ilçelerimiz üzerine belirten bir liste sunmakla yetineceğiz.

Artvinli şairleri bir arada ve eserleriyle geniş bir inceleme çerçevesi içinde tanıtan bir eser bugüne dek meydana konmuş değildir. Çevrenin halk kültürünü yagma bakımından bu büyük boşluğu dolduracak inceleme ürünlerini elde edeceğimiz imkânlarla göre bastırıp yarmak istiyoruz.

Artvin — Çoruh denilince, çevre halkın özel bir ilgi gösterdiği ve uzun kişiliklerinde köy odalarında toplanıp dinlediği saz şairlerimizi hatırlamamak elde değildir. Âşıkların sazlı hikâyelerini esprili buluşlarla yaptıkları karşılaşma deyişlerini, destan ve koşmalarını dinlemek, komşu Kars ve Erzurum illerimiz gibi Çoruh boylarında da eskiden beri yaygın ve millî bir gelenektir.

YüzBILLER boyunca halkın aşıklarına ebediyatına göstergeliği bu yakın ilgi sonucudur ki Çoruh boyları, halkın edebiyatçılarınıza katında «Âşıklar Yatağı» niteliğini kazanmış oluyor. Bir kuşaktan birkac şair gelmesi, aynı köyden ardı ardına beş — on aşık yetişmesi, halkın ilgisile sağlanan bir verimlilik örneğidir. Rahmetli şair Huzûri bir gazelinde: «Çoruh toprağıyla ne denli kıvansam haklıym. Çünkü bu cennet topraklar çok sayıda «şair-i şeydâ» yetiştiirmiştir», diyor:

«Çoruh hâkiyle eylersem tefâhur hak-

yım zirâ

Bu hâki bihterin çok şair-i şeydâ yem-
tistirmiştir.

Bugünkü bilgilerimize göre, Artvinli şairlerimizin ilçeler üzerine olan durumları kısaca şöyledir:

a) ARTVIN ve KÖYLERİNDEN YETİŞENLER:

1 — SÜZÂNİ — Nîmet Efendi (1871 — 1934). Kuşaklar boyunca bilginler yazalar, hattatlar yetişti ve Artvin'de İmam (veya: Müftü) zadeler diye anılan bir aileddendir. 1914-18 savaşında göçtüği Sivas'ta vefat etmiştir. Topluca bir divâne bırak-

Aşık Huzûri (1886 - 1951) 1939 da

mamış, dağınık olarak saklanan eserlerinin pek çoğu yitmiştir. Arzuş şiirlerinden birkacı elimizdedir. Bilgin, şair ve hattat bir hoca-şairdi. Sivas'a göçmeden önce Artvin Çarşı camii imamlığını yapar, medresesinde kız ve erkek öğrencilerini okuturdu.

2 — ALİ EFE NDİ — Gedik Oğlu (1851 — 1938). Artvinlidir. Usta bir saz şairi idi.

3 — İRSÂDÎ — Mustafa (yak. 1860 — 1938). Artvin'in Vezir köyündendir. Bir saz şairi idi.

4 — ELEFAZÎ — Süleyman (1875 — 1922). Berta bucağının Sakalar köyünden yetişmiş bir saz şairidir.

5 — NİDAİ — (yak. 1878 — 1916). Sirya bucağı merkezi Zeytinlik köyünde yaşamış, eserlerini büyükçe bir cönkte toplamıştır.

6 — NİDASİZ. Berta — Sakalar köyünden olup 1878 savaşında Bursa'ya göçmüştür ve Soğukpinar köyünde kalmış saz şairlerindendir.

7 — TEKİMİLÎ — GÜLÜ ağa. Sirya bucağının Orucuk (Oruçlu) köyünde 19. yüzyılda yaşamıştır.

8 — DİLDÂRÎ. 19. yüzyıl ortalarında

ARAŞTIRMALARı

4053

Sirya'nın Aşağı — Hod (Aş. Maden) köyünde yaşamış saz şairlerindendir.

9 — ŞİRİNÎ. Bu da aynı köyde yaşamış en eski saz şairlerindendir.

10 — SAİTEFENDÎ. 19. yy. ortalarında Yukarı — Hod (Yuk. Maden) köyünde yaşamış bir hoca — şairdir.

11 — ŞÂMİLÎ (1818 ? — 186?). Aş. Hod'dan Altun — oğullarındandır. Demircilik yapmış, bir süre yukarı — Hod'da kalmış, Erkinisli Muhibbi'ye çıraklıktı etmiş bir saz şairiydi.

12 — HİFZÎ. Aş. Maden'li şairlerden. 19. yy. son yarısında yaşamış, hafızlardan olduğu söylenir. Saz şairidir.

13 — ŞÂHİSTANÎ. Hifzi soyundan bir saz şairiydi.

14 — MAHCÜBÎ — Hafız Mehmet Ef. Aş. Maden'den yetişme, din bilgini ve şairdir. II. Abdülhamit çağında yaşamıştır, Kars çevresinde müftülük yaptığı söylenir.

15 — FİGANÎ. Sirya'nın Hezor (Hizarlı) köyündendir. Saz şairiydi.

16 — KAHRÎ. Aynı köyden ve Figani'nin çağdaşıdır.

17 — İBRAHİM (Pehlivân). Aynı köyündendir. Çevre aşıklarının deyişlerini iyi bilen ve aşık ağızı şirler söyleyen iyi yapılmış bir pehlivandır. 90 yaşında ölmüştür. (1948 lerde).

18 — FÂRİKÎ. 19. yy. da Hod köyünde yaşadığı bilinmektedir.

b) YUSUFELİ (Kiskim)'DEN YETİŞENLER:

19 — ŞERİFÎ — Mehmet Şerif Ef. (1768 — 1844). Erzurum medreselerinde tâsil görmüş, doğup büyüğü Zor (Esenkaya) köyünde ölmüştür. «Pend-i Gülistanî Şerifi» adlı yazma divâni köyündedir.

20 — YARIÎ. 18. yy. da Zor'da yaşamış bir saz şairidir.

21 — MUHİBBÎ — Salih Kaya (1823 — 1868). Erkinis/Erk-is (Demirkent)'te yaşamış, orada ölmüş, ümmi fakat ârif ve kudretli bir saz şairidir. (Bakılabilir: Adil Özder, Yusufeli'li Muhibbi, 1940 Kars İl başmevi).

22 — HAYALÎ — Hüseyin Ef. Muhibbi çağında Hers/Heros (simdi: Kirazalan ve Erenköy adları ile iki ayrı köydür) köyünde yaşamıştır. Tavusker beylerinin di-

van kâtipliğini yapmış, Muhibbi'nin bir kışım deyişlerini bir cönkte toplamıştır. Aynı köyde Emrah Hafız efendi elinde bulunan bu cönkte Hayalî'nın birkaç eseri de bulunmaktadır.

23 — KESİFÎ — Mustafa Ef. (1843 — 1909). Zor köyünden yetişmiş şairlerindendir. 1828 Ahiska savaşına milis yüzbaşı olarak katılan ve «Deli Yüzbaşı» lakabı ile anılan şair Mehmed efendinin oğlu ve Huzûri'ninbabasıdır. «Divân-i Keşfi» adındaki eseri basılmıştır. 30 yaşlarına degen saz şairliği yapmış, sonra sazı bırakıp Erzurum tekke kâtelerine devamla Kadiri tarikatına bağlanmıştır. Çağının birkaç saz şairi ile karşılaşma yapmıştır. (b. b. A. Özder, Yusufeli'li Keşfi, T. Folklor A. sayı: 107, 115, 126).

24 — İKARÎ — Mehmed (yak. 1844 — 1904). Okar/Okker (simdi: Havuzlu) köyünde yaşamıştır. Bir dervîş — şairdi. «musibetlik» redîfî destanı yaygındır.

25 — MÂHIRÎ — Osman (1850 — 1912), İphan (İnanlı) köyündendir. Mâhîri — Mahtâban hikâyesinin kahramanı bir saz şairidir. (b. b. M. Gökalp, «Mâhîri — Mâhtâban Hikâyesi» T. Folklor A. sayı: 135, 136, 137, 138, 139).

26 — İZNÎ — Mustafa (1856 — 1928). Zor köyünden yetişen saz şairlerinin en ustalarındandır. Tevfik Zuhûri'nin babasıdır. Çağının aşıklarından birkaç ile karşılaşma yapmıştır. «Çobanlar» ile «Muhtarlar» destanları gülmemeli ve değerlidir. Eserleri toplu halde değildir.

1915'te göçtüği Merzifon'un Saraycık köyünde ölmüştür. Torunu da şairdir (bak. İzhâri).

27 — HÜZÜRÎ — Ali Coşkun (1886 — 1951). Mustafa Keşfi'nin oğladır. Medrese tâhsili vardır. Kuvvetli arzuolcu eserleri, heceli koşma ve destanları vardır. Hayati, eserleri, edebî kişiliği üzerinde Hikmet Dizdaroglu beyin 1950 de yayınladığı eserden başka, Huzûri hakkında çeşitli dergi ve gazetelerde pek çok yazı çıkmıştır. (b. b. M. A. Özder, Huzûri, T. F. A. sayı: 74, 76, 84).

Şairin hayatı ile heceli ve arzuolcu eserleri iki büyük oltî halinde tarafımızdan baskıya hazır duruma getirilmiştir.

Huzûri, Şavşat'ta Nüfus ve Yusufeli'de Tapu memurluğu yapmıştır. Çağında 10 dan artı şairle karşılaşmalarla bulunmuş, yüzlerleri aşkin sazlı irtical deyişleri vermiştir.

(179 koşma, 23 destan, 10 çeşitli heceli şiirden başka 390'ı aşık aruzlu eseri vardır.) Akciğer kanserinden Artvin Devlet Hastahanesinde vefat eden şairin mezarı Kolorta mevkiiindedir.

28 — **N U T K İ** — Mehmed Bey. Kiskim (şimdiki: Alanbaşı) köyünden, Pert — egek sancakbeyleri ailesindendir. Zorlu Keşfi ile çağdaşdır.

29 — **V E H B İ** — İbrahim Ef. Barhal/Balhar (Altıparmak) köyündendir. Bu bilgin ve şair zat, Huzuri'nin medrese hocasıydı. Narman Müftüsü iken 1904 lerde ölmüşdür. Basılmamış «mürettep» divâni olduğu Huzuri söyleydi.

30 — **N İ H Ā N İ** — Osman Hoca. Zorlu şairlerendendir. Keşfi'nin çağdaşıydı. Eserlerinin yazılı olduğu bir cönk 1914 savaşında yitmiştir.

31 — **M E F T Ü N İ** — Ohur (Pamukçular) köyünde 19. yy. da yaşamıştır. Demircilik yapan bir saz şairi olarak bilinir.

32 — **M İ H M Â N İ** — Osman. Uşgum (Yağcılar) köyünde 19. yy. da yaşamış bir saz şairidir.

33 — **Z U H Ü R İ** — Tevfik Bozkurt (1887 — 1949). Zorlu İzni'nin oğlu, Huzuri'nin de medrese ve gençliğinde saz arkadaşıdır. Eserlerinin çoğu elimizdedir. İmam bu lunduğu Merzifon'un Tünük köyünde ölmüştür.

34 — **I Z H A R İ** — Mehmet Bozkurt. Şair Zorlu Zuhuri'nin oğlu ve İzni'nin torunudur. Merzifon'da hayattadır.

35 — **I L H A M İ** — Molla Ali. Geçen yüzyılda Zor köyünde yaşamış şairlerendendir.

36 — **D E R Y A** — Mustafa. Zorlu şairlerendendir. Köylinde «Tahsildar» diye anılır. 1945 lerde hayattaydı.

37 — **F A H R İ** — Ali Karabulut. Zorlu saz şairlerinden ve Huzuri çıraklılarından. 1956 da ustasının Artvin'deki mezarnı yapmıştır.

38 — **D E H Â N İ** — Zemevan (Demirdöven) köyünde geçen yüzyılda saz şairi olarak yaşadığı Huzuri söylemiştir.

39 — **A Z M İ** — (1907 doğ.) Erkinis (Demirkent) köyünden Tozkoparan oğullarından. Aruzlu ve aşık türünde yazdığı şiirleri, aşıklarla karşılaşmaları vardır.

40 — **P E R V A N İ** — İsmail Çelik (doğ. 1931). Okar köyünden, İkrarı torunlu-

rindendir. Saz şairidir. Karşılışmaları vardır. (b. b. Mehmet Gökalp: Yusufeli'li Per vanı karşılaşmaları, T. F. A. sayı: 40, 76, 80).

41 — **A L İ R I Z A E F**. 50 yıl önce Utav (Bostancı) köyünde yaşamıştır. Şiirlerini yazılı olarak verdiğini, fakat bunlardan örnekler kalmadığını oğlu Mustafa Tekin söylemiştir. 1912 doğumlu olan Mustafa Tekin'in de şirle meşgul olduğu bilinmektedir.

c) ARDANUÇ'tan YETİŞENLER:

42 — **S I T K İ** — Cuğu (Petekli) köyünde yaşamıştır. Çevrenin en eski saz şairi olarak bilinir. 1201 (1785) de şairlige başladığını bir deyişinde belirtmiştir.

43 — **S Ö H R E T İ** — Şerif Ef. (yak. 1795 — 1860). Sıdkı'nın oğludur. 15 yıl Şam'da kalmış, tabur imamlığı ve şairlik yapmıştır. Şiirler yazıp İstanbul'a gelmiş, oradan köyüne dönmüş, bir aralık Ardanuç'tan Merzifon'a gidip bir tekkeye kapanmış, Ardanuç'a döndükten sonra köyünde ölmüştür.

44 — **C E S İ M İ** — Yusuf (1835 — 1917). Sıdkı'nın torunu ve Şöhreti'nin oğludur. 1915 ten önce Cihani ve Kararı adlı ermeni aşıkları ile Artvin'de karşılaşma yapmıştır. Sonradan bu aşıklarla Batum'da yaptığı karşılaşmaları mücadele geçmiştir. Cihan harbinde göctüğü Veziroköprü'de ölmüştür. Gerede'de Şehri efendi adlı birinin kızı Servitar'a aşıkması.

45 — **K A Y N A R İ** — Mustafa. Gümüşhane köyünde yaşamış eski saz şairlerindendir. 18. yy. da yaşadığı tahmin edilir. Ailesi, Göle'nin Gaznaferinden gelip orada yerleşmiş. Halk Oña «Türkmenden gelmedi» diyor. Bir deyişinde Artvin'li Atabeglerin adını anmaktadır.

46 — **E S R A R İ** — Osman. Ancküre (Anaçlı) köyünden bir saz şairi olup 1878 savaşında İstanbul'a göcmüştür.

47 — **H İ C R A N İ** — 1855 lerde (İncili Çavuş'un köyü) Anç (şimdiki: İncili) köyünde doğduğu sanılmaktadır. 1877-78 savaşında babası ile Bursa'ya göcmüştür. Birkac kez Bursa'dan köyüne kaçıp, Rus jandarmaları tarafından yakalanarak Bursa'ya gönderilmiştir.

48 — **N İ Y A Z İ** — İsmail Ef. (1871 — 1911). Opuçala (Gökçe) köyünde yaşamıştır. Kalem ve saz şairidir. Çağında aşıklarla

ARAŞTIRMALARı

karşılışmalar yapmıştır.

49 — **E F K Â R İ** — Âdem Şentürk (doğ. 1900). Başa (Yolüstü)'lidir. Halen yaşayan aşıklarımızdan olan Efkâri, coşkun bir saz şairidir. Samsun'da Vanlı Seyrani ve arkadaşı Maksudi, Bayburt'ta Bürhani ve Talibi ile ve sonraları Huzuri, Azmi, Poskovlu Müdamî ile karşılaşmalarda bulunmuştur.

Eserlerini bastırmak üzere bir kitapta toplamıştır. 30 dan artık destan ve çok sayıda koşma deyişleri vardır. Hâmit Zübeyir Kosay'ın Efkâri hakkında yazdığı Susmuş Saç adlı eseri basılmıştır.

d) BORÇKA'dan YETİŞENLER:

50 — **MEHMET ALİ E F**. Murgul'un Küre köyündendir. Yaşayışı 19. yy. sonlarına rastlar. 1878 savaşında Murgul'dan göcmüştür. Destanları bu acı günlerin duyuşlarını yansıtır. Eserleri yazılı olarak torunlarının elinde edildir.

51 — **Â Ş İ K O S M A N** (1840 — 1901). Murgul'un Damar (Zansul) köyündendir. Uzun uzun deyişler bırakmıştır. Âşık

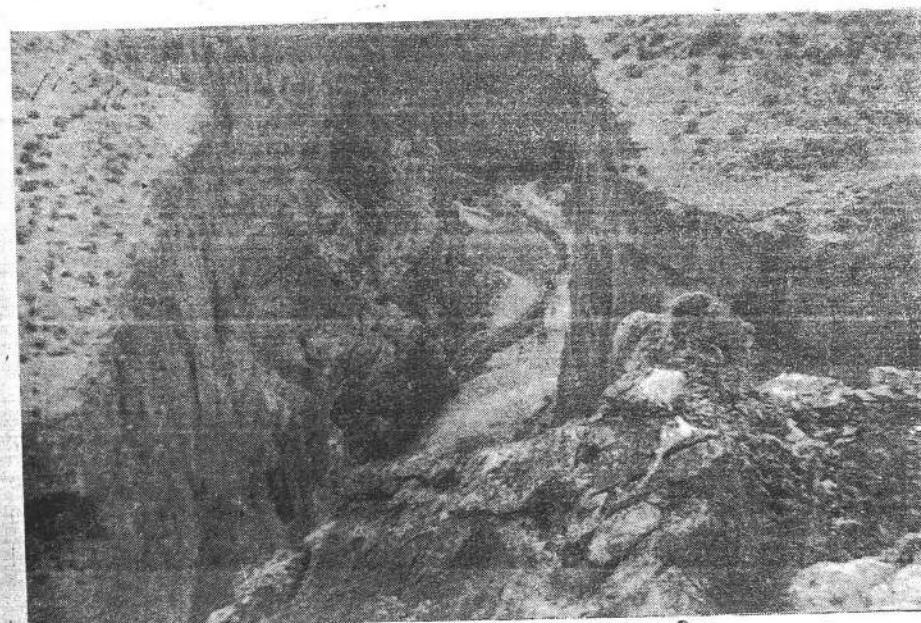
olarak İran'ı dolaşmış, maşkası Halime'yi bulup onunla karşılıklı deyişmeler yapmıştır.

52 — **H A S A N T E V F İ K E F**. Borçka'nın Deviskel/Kaynarca köyündendir. Tahsilini yapıp İstanbul'da kalmıştır. İcabet alındıktan sonra da fransızca öğrenmiş, Bahriye Mektûbi Kalemine girerek 1883 de o makamın mektupçusu olmuştur. Musul ve İskodra mektupçuluklarını da yapmış, ehemmiyetli olup İstanbul'a dönmüş ve 1910'da vefat etmiştir. Mezarı Eyüp'tedir.

Eserlerinden: Hayalât-i Dil, Revza-i Âl-i Abâ, Revza-i Muhamere basılmıştır. Basılmış eserleri: Revza't-üs-Selâm, Revza't-tül Münsebat, Minhad'il-Aklâm, Revza-i Edebiye, Mecmuâ-i Reşehat'tır. «Ayrıca 4 tercüme eseri ile mürettep Divan-i Eş'ar'ı basılmış halde İstanbul'da aile efradi elindedir» (Osmanlı Müellifleri, II-154).

e) ŞAVŞATTAN YETİŞENLER:

53 — **D İ D A R İ** — Mirye (Veliköy)'de yaşamış bir hoca-şairdir. 1245 (1829) da şarlığe başladığı bir deyişinden anlaşılıyor.

Ardanuç Krlesi solundaki «Cehennem Dere'se»nin bir görünüşü...

1878 savaşı sıralarında 65 yaşlarını geçkin çığlı şairin Cevizli (Tibet) köyü medresesinde ders okuttuğunu bir destanından anlıyoruz.

54 — İ S M A İ L H A K K I — (yakl. 1828 — 1907). Çoraklı köyünden ve çağının hocalarındandır. Milis subay olarak Ardahan'da 1878 savaşına katılmıştır. Bu sırada yazdığı Ardahan Destanı yayımlanmıştır.

55 — R E C A İ — M U H A M M E D (1834 — 1907). Küçan/Küçen (Kocabey) köyünde yaşamış hoca — şairlerdendir. Hediye'tül-İhvan adlı basılmamış divançesi torunları elindedir.

1878 de yurdunun Garlık Rusya bira-kılması sırasında, Osmanlı Türkîyesine göçmek isteyen köy imam ve muhtarlarının düzenledikleri uzun ifadeli mazbatanın ilk sırasında «Küçan kâryesi imamı Muhammed Recai'nın adı ve mühürü bulunmaktadır. Oğlu ünlü Müderris Yusuf efendi 1937 lerde Şavşat'ta hayata idi.

56 — F İ R A K İ — Abdullah Ef. (1854 — 1939). Cuvarep (Şalıcı) köyündendir. Medrese tahsilini görmüştür. 1914 — 18 savaşında Çorum ilinin Alaca ilçesine bağlı Beşiktepe köyline göçmüştür. Şair hoca 85 yaşında iken 1939 ilkbaharında aynı köyde ölmüştür.

57 — T O K T E M İ R — Abdülmecit Ef. Küçan (Kocabey) köyünden ve annesi tarafından Recai torunlarındandır. Coğu milli duyu, yurt sevgisi, fazilet ve ahlâk konuları üzerine şiirler yazmıştır. Bunların bir kısmını «Oğluma Nasihat» adı altında basıtmıştır.

Efkâri, Azmi ve Müdamî ile uzun şiir sohbetleri, kimi de bunlarla karşılaşmaları vardır. 70larında hayattadır.

58 — A L G A N — Kanber bey. Şavşat öğretmenlerinden ve bu ilçenin Küplüce köyündendir. Âşık edebiyatına meraklı olup bu türde şiirler vermiştir. (bak. ÇORUH — ŞAVŞAT, sh. 97 — 99).

59 — D E R Y A M İ — Dursun Ali. Son geyrek yy. da Şavşat'ta yetişmiş saz şairlerindendir. Kuvvetli bir irticale sahiptir. (Hayati ve eserleri için bakılabilir: Nejat Birdoğan, «Şavşatlı Deryami», Türk Folklor Araştırmaları dergisi sayı 169).

Burada adlarını verdigimiz şairlerden başka, çevrede çok sayıda «Hikâyeci» ve

«Usta malı nakleden» (halk arasında bunlar da «âşık» olarak anılır) saz ustaları gelip geçmişdir. Bunların burada tanıtılmasına imkân bulmadık.

BU ŞAIRLERDEN BİRKAÇ ÖRNEK ESER

1) Sûzânî — Nimet'in bir «Muamma»sı: Mânend-i mutalsem bu lûgaz genc-i nihâni Açılımaz ebed ehl-i himem halleder anı.

Câm ü tarab encâm musaffa bedei olmaz Sâfi-i deründür o kaâdar yok ona sâni.

Tenha alır âğuşuna zevk etmede her dem Mahbûb-i gül-endamı, dil-âvîz-i zamanı.

Âleme SUZÂN sen seni bil bâki heves kil Bâki-i Hüvel bâki, cihan zâil-i fâni.

(Artvin'de 1914'ten önce görüştükleri günlerde Huzûrı'nın çözümü: harf 5, nokta 3, hâsap -Ebcedle- 146, kelime «Secencel» = ayana).

14) Mahebûbi'nin Beşli (Muhammes)'inden bir kitâ'a:

Gâhi âbad olur gönlüm gâhi de bir vira-nedür

Gâh olur meşreb-i anka, gâhi hükmü İ-ran'edür

Gâh olur âleme bende, gâhi mir-i mirâ-nedür,

Mukaddem tabî'i Bâtum kasabamuz Li-vane'dür

Hod-i Süflâ köy-kentim duran bunda di-vânedür.

19) Serîff'in bir gazeli:

Niçün sen hâlini fikreyleyüp insafa gel-mezsîn

Görürüsün sekr-i mevti gayrilerden ibret almazsın.

Bilürsün kim gügüverir serây-i fâniden insan

Tedarik eyle kim bir gün gügesin bunda kalmazsın.

Yatar zir-i zeminde devr-i Âdem'den beri insan

Senindir şimdî növbet hoş niçün efkâra dalmazsın.

Yazarsın nazm ile Mûrsel, ferîşteh mevti alemdede

ARAŞTIRMALARI

Niçün bu yazdığın evraka eşki çesh-salmazsın.

O mevtin acısın gördü hususâ yetti O'l Mûrsel

Nice sirdir ŞERİFF hikmet-i Mevlâyi bil-mezsîn.

21) Muhîbbî'nin yayımlanmamış bir koş-ması:

Nahniî kasemnâda, Bezm-i Elest'te Saf dizildi sağ tarafta ben idim Âşıkları davet olundu hattâ Cemâl ile müşerrefte ben idim.

Havva ile yedik bugdayı bir gün Gitti hulle tacı olunduk mahzun Cinandan cihana gelende sürgün Âdem ile kûh-i Kafta ben idim.

Der Muhibbi ezel buymuş kaderde Kimi dem sürûrda kimi kederde Çün nikâh olunduk mâder pederde Anam ile ol zifafta ben idim.

25) Mâhiri'den:

Küçükten ihtiyar gurbet kahrını Edem nidem bir cânânan elinden Doldurmuş şîseye aşkin zehrini Yuðem nidem bir cânânan elinden.

Seyda bülbul gibi eyleriz zâri Yâkti vücadumu muhabbet nâri Terk edip yar diye ben bu diyarı Gidem nidem bir cânânan elinden.

MÂHÎR duman kalkmaz oldu başından Yolum şâsti boranından kişandan Felek kismet etmiş aşkin aşından Tadem nidem bir cânânan elinden.

26) İznî'den:

Kahr-i aşka düşüp sevda çekmeyen Feragat et bu sevdayı diyorlar Ben ezel nuş ettim aşk bâdesini Asla giş vermedin neyi diyorlar.

Ezelî dûş oldum bir âh-i zâra Tecellimiz aksi bahtumuz kara Eğer aşık isen maşukun ara Mecnun isen bul Leylâ'yı diyorlar.

Ben İZNÎ'yim şikest oldu câmîmiz Bilmem nasıl olur serencamız

Halk içinde söylenilenin namımız Şimdi gören hublar dayı diyorlar.

**

27) Huzûrı'den:

Ey sâki nedir köhne şarabında bu hikmet Lezzet verir içtikçe içildikçe doyulmaz.

Derlerse sezâ bezm-i ferah-bâşına cennet Hân-i keremîn bâki müdad gayeyi bulmaz.

Ehmiyyeti yok tezce geçer cevr-ü cefanın Âlemde hele zevk-u safadır unutulmaz.

Bir dilde ezelden secer-i neş'e dikilse Bir sarsar-ü bin seyl-i havadisle sökülmmez.

Birdir feleğin nik-ü bedi bûd-u nebûdu Erbâb-i tevekkül olanın fikri bozulmaz.

Islaха çalış beymini her dem husemanın Derler ki beyim ev ykanın hanesi olmaz.

Aybsız olayım ister isen setr-i uyub et Mum keşfi uyub eylemese başı urulmaz.

Vicdan gibi mîzân-i adalet bulunur mu Ahkâm-i kavanın hele harfen yürütilmez.

Bir nokta kusur ettiği şâhsın soruları da Hakkında niçin özrü firâvanı sorulmaz.

Bâzisinin aybı gece olsa gözle çarpar Gündüz bile bazilarının aybı görülmmez.

«Yolsuz yorulur» darb-ı mesel pekçe ga-lattır

Vâdi-i taannûdde meğer kimse yorulmaz.

Her vechile menzilgehidir hayli fesadın Tâsin tarağın topa bu merkezde durulmaz.

Medyûn-i mudâra felege hasta HUZÛRÎ Yok başkaca bir çâresi bâzusu bükülmmez.

**

33) Zuhûrı'den: (1933'te Merzifon'dan şâsına geldiğinde)

Sorman arkadaşlar garip halimden Ömrümü gurbette bitirdim geldim Şeydâ gibi ayrı düştüm gülümden Beraber her gami getirdim geldim.

Neler çektim neler gurbet-elinde Çileler doldurdum viran çölünde Garip baykuş gibi eller dalında

Yüzbin minnet ile oturdum geldim.

Dertlidir ZUHÛRÎ mey doldur sâki Değilmiş bu dünya kimseye bâki Benden mahşere dek çıkmaz merakı İznî'yi gurbette yitirdim geldim.

Bibliyografya:

DERGİMİZDE ÇIKMIŞ OLAN ARTVİN FOLKLORU İLE İLGİLİ YAZILAR

Derleyen: S. TÜRKKAN

Türk Folklor Araştırmalarının türlü sahnelerinde Artvin İli ile ilgili Halk-bilgisi konularının da yer aldığı memnunulukla görmektedir. Bu dergilerde çoğu Artvinli saz şairlerini içeren geçmiş yazılarını elde edebildiğimiz kısa bir bibliyografyasını okuyuculara sunmanın yararlı olabileceğini düşündüm. Sanırım, bu kısa ve belki noksancıları da bulunacak listemiz, Artvin'in yerli fikir ürünlerini üstüne eğilmek istiyenlerin işine de bir nebe hızmet etmiş olacaktır.

Ataman S. Yaver: «Müzik Folkloru: Mey» 1951 Ocak — s. 18.

Arslan A. Emin: «Âşık Meclisleri ve Âşık Efkâri», 1966 şubat, sayı 199.

Bayr M. Halit: «Kitaplar Arasında: Susmuş Saz» (Efkâri'nin Hayat Hikâyesi) 1950 Kasım — s. 16.

Burdurlu İbrahim Zeki: Hikmet Dizdaroglu'nun «Yusufeli Huzûri» adlı eserinin tanıtılması hakkında, 1950 mart sayı 8.

Birdoğan Nejat: «Şavşatlı Âşık Deryamî». 1963 Ağustos, s. 169.

Çaldağ Mustafa:

1. «Ali Huzûri Coşkun'u Kaybettik» 1954 kasım, s. 28.

2. «Huzûri'ye Dair Notlar» 1954 mart, s. 56.

3. «Şair-Saz-Vâiz Üstüne» 1959 kasım, s. 124. (Yazar bu tetkikinde: Yusufeli — Erkinisli Âşık Muhibbi (1823-1868)'nin bir Vâiz efendiye karşı söylediği «efendi» redifli koşması ile bunun üzerine olan bilgiyi ve Âşık hakkında bir fıkayı vermiştir).

Çilingiroğlu Kemal: «Çoruh Boyu ve Ho-pa civarı Oyunları», 1949 Aralık — s. 5.

Dizdaroglu Hikmet:

1. «Bir Monografi Tahribi I.» 1951 temmuz, s. 24.

2. «Bir Monografi Tahribi II.» 1951 eylül, s. 26.

(Hikmet Dizdaroglu, «Yusufeli Huzûri» adlı eserin sahibidir. M. Gökalp'in aşağıda görülecek tanıtma ve eleştirilerine bu iki yazısı ile karşılık vermiştir).

Gökalp Mehmet:

1. «Âşık İzni», 1950 Nisan — s. 9. — 1955 Temmuz — s. 72.

Menkibeler :

KAFTANOĞLU

Yazar: Bekir HAZAR

Ardanuç'un bugünkü Yolüstü (Basa) köyünün kuzey batısında; Açı-elma, Anza, Çikçik adalarını taşıyan üç tepe vardır. Bunalardan Açı-elma (ikinci adı: Cihan Tepesi) adını alan tepe ötekilerinden daha yüksek (yaklaşık 1300 m.) ve onlara göre kuzeybatı düşer. Üçü de çam ağaçlarıyla kaplı olsa, Anza ve Açı-elma yamaçlarında «ziyaret» sayılı topluca eski mezarlar bulunur. Anza tepesinin güney yamaçlarına serpilmiş eski yapı örenleri (peçeler) ve bunların ön yamaçlarında üç yerdé görülen kürtinlü (yakkalı) su kaynakları, burasının eskiden şen bir konum yeri olduğuuna tanıklık eden kanıtlarıdır.

Açı-elma — Anza arasındaki boyun'dan geçen eski yollar, Petekli (Cugo) ve Gökçe (Opuçala) köylerini Basa üzerinden Ardanuç-Kale'ye bağlar. Bir yol da buradan A-naçlı (Ançkura) ve İncili (Anıç) köylerine geçer.

Bu örenlerin bulunduğu yerin hepsi bir den «Berda» adını taşır. Sen çağında Berda'nın sağın (sağmal) hayvan sürüleriyle dolup taşan bir yer (çiftlik, ya da köy) olduğu anlaşılıyor.

«Ber» sözü; «ağıldan çıkarılan koyunların tutulup sağıldığı yerin yerli adıdır. Berda eğer bu isimden doğma bir yer adı ise, bunun «ber» isminin «de» halini gösteren

tarihi, karşılaştığı aşıklar, irticaldeki kudreti, eserlerinin sayısını ve türlerini tesbit edilmişdir.»

2. «Yusufeli Keşfi» (Huzûri'nin babası) I-III. yazilar, sayıları: 1958 haziran — 107, 1959 şubat — 115, 1960 ocak — 126.

Turgut Recep: «Ay Hakkında İnanma-lar» 1956 Mayıs — 82. (Yusufeli'deki «Ay inancı» VII. Bölümde verilmiştir).

Uyguner Muzaffer:

1 — «Halk Edebiyatı Araştırmaları: Âşık Izni'nin İki Şiiri», 1954 Şubat — 61.

2 — «Saz Şairleri: Zuhuri ve Şiirleri», 1955 Nisan — 69.

3 — «Saz Şairleri: Zuhuri Hakkında» 1956 şubat — 79.

ve özel şekilde «Ber'de» olması ve bu şekilde söylenmesi gereklidir. Ne var ki, Ardanuç ve çevresinde Türkçeden gelme isimlerin «de hali», ince sesli hecelerin sonunda bile kalın şekliyle «da» olarak söylenilen: Derede, tepede yerine söylenen «dereda, te-peda» ve buna benzer sözler gibi...

Berda'ya yakın bir dere ve nahiye (bucak) adının Berta, Şavşat'ta Hanlı (Hanlısu/Bilbilvan) köyü yaylaklarında bir mevkii de Berde olarak geçmesi, bunların Berda ile olan benzerlik ya da ilişkilerini hatırlatmıyor değil. Bir bakma da Azerbaycan'daki eski Berde adlı yerin, bizim bu Berde ile aynı olusuna bakıp bunun oradan gelme (çünkü Kaftanoğlu'nun «Türkmenden gelme» olduğu da söylenilen) bir yer adı olacağının tahminlerden uzak tutulamaz.

İste, türlü şekillerde ve ekleriyle, söyleniş özelliği de muhafaza edilerek tesbit ve burada naklettigimiz «Kaftanoğlu» menkibesi Ardanuç'taki bu Berde'da geçiyor.

«Berde denilen bu yerde, Kaftanoğlu, heybetli, güçlü kuvvetli, güzel cehreli, kaya-tan bıyıklı bir adamdı. Uçan kuşa hükmeder, hatırlımı saymayan begleri, ağaları zarı zarı ağlatır, fakir fukarayı güldürürdü. Mahi, davari, atı, atılı; oğul-uşağı pek çoktu. Oğul — uşağı o kadar çoktu ki, sofraya oturdukları zaman şımsır kaşıkların sesi taa Küreşen'den (bir saatlik uzaktaki bir çayırlık) duyulurdu. Aman dileyeni bağışlar, erzak isteyenin «haro» larını (tahıl anbarlarını) doldurdu.»

«Berde'nin nami dörtbir yandan bilinir, Kaftanoğlu'nun şan ve şerefi padışah katuda da anılır. Kaftanoğlu'nu duyan begler; ağalar ona gelir, onunla birlik olduklarını söyleylerdi. Konaklarda ağrulanın begler, ağalar o kadar çoktu ki, onların bir günde içtiği çay — kahve Kale (Ardanuç Kale) Begi'nin bir yıllık masrafını karşıladı. Konaklarda musulklardan koyun, keçi, inek ve camus sütleri ayrı ayrı akar, kürünler dolusu kaymaklar bulunurdu.»

«Kaftanoğlu o derece gani bir beg idi ki, en ufak bir hediye bir fakiri zengin ederdi. Onun zamanında, değil Berde'da,

Basa, Cugo, Ançkura köylerinde bile fakir bulunmazdı. Hergün ziyaretler dolar taşar, kurbanlar kesilir, mevlitler okunurdu. Ziyaretlerde bulgur pilavına kimse kaşık atmaz, şişek kurbanlarından yapılmış kavurmalar pırıncı pilavları ile yenirdi. İnsanlar doyar, artanı da kurt, kuş yerdii. Kaftanoğlu devrinde (güvenlik o derece sağlamdı ki), kurt kuşu ile bir gezerdi.

(Berda'dan dışarı olan yerlerde ise bu derece güvenlik yoktu):

«Çık hele bir bu Berda'dan dışarı
Gürüsün başına neler geliyor
İti, kurdu, insam mı? hasarı
Görüsün başına neler geliyor.

Kaftanoğlu yoktur el illerinde
Kurdu ayrı gezer cebellerinde
Urba'n içün öldürürlər yollarında
Görüsün başına neler geliyor.»

«Kaftanoğlu'nun hayır-hayrati da boidu. «Kaftanoğlu Çamı» (1) nın dibinden Anıq'a, Ançkura'ya yol giderdi. (Aynı yol yine işler). Bu yoldan geçenler Kaftanoğlu sofrasında doyar, ondan sonra yola revan olurlardı. Onun sofrasını (2) ancak dört kişi (adı geçen) çamın dalına asar veya dalından indirebilirdi. Çamın bir dalında koyun, bir dalında sığır eti asılırdı. Gelip geçenler ister koyundan, isterse sığır gövdesinden et ke-

SÜT VEREN ANNELER
KANSIZLIK, ZAFİYET
KLOROZ, İSTAHSIZLIK
SIRACA VE NEKAHAT
İÇİN

(Basın: 23239 — 46)

TÜRK FOLKLOR

ser, hazır ocapta pişirir yer, geçerdi. Eğer et yemeden geçerse, Kaftanoğlu'na hakaret sayılır, o yolcu temizce dövüldürdü. Bunun için Kaftanoğlu devrinde fakirle zengin beili olmazdı.»

«Kaftanoğlu'nun iki sarayı vardı: Biri «Çırük-taş»'nın (*) üstünde, öteki de «Aci — elma» tepesindedi. Her konaktaki hizmetçi ve carieler ayrı idi. İki iger, saz caldırıldı. Aşıkları sever, bol bol bahşışlar verirdi.»

«Köyleri, şehirleri maiyeti ile gezer Kaftanoğlu'nun inini, o yere gitmeden duyuldu. Kendisi kir donlu bir ata biner, bunun «Köroğlu'nun Kir'ati'nın torunu» olduğunu söylerdi. Maiyetiyle silâhlanıp yola çıktıı, atlarını nal sesleri bir günlük yoldan du yulur, yollardan kalkan tozlar göklere direk olurdu..»

«Her cuma günü Kale'ye gider, cuma namazını edâ ederdi. Basa'da günü unutular, Kaftanoğlu'nun geçişiyle o günün cuma olduğunu anlardı. Maiyetiyle, Hiçan (Basa'da bir mevkî)'dan aşağı doluduzin gelisi Basa'da beşikteki çocukların uyandırıldı»

«Kaftanoğlu bir başına (bağımsız) bir adamdı. Hiçbir padişaha bağlı değildi. O, sadece zalimlerin başına topuz indiren bir Beğdi.»

«Günler böyle devam etmedi: Berda'ya bir «kirgin» girdi. Adına «Taun» dediler. Berda'yı sildi, süpürdü. Ne Kaftanoğlu kaldı, ne oğul-uşağı, ne de maiyeti... Hepsinin yerinde yeller esti. Ölümden kurtulan tek çocuk oldu, bu da cıplaklı (3). Berda'nın ölülerini civar köylerden gelenler gömdüler. Bir zamanlar çingirak sesleri, koyun, kuzu meleyişi Müker (şimdiki Meşköy)'den duyan Berda'nın şimdi o issız ve açıklı haline kurtlar, kuşlar bile ağladı:»

«Yıkılmış Berda'nın pegleri kalmış
Dünyada beterin beteri varmış
Ayla, dövün, yalvar neye yarar ki
Berda diye boş bir efsane kalmış.

«Kaftanoğlu» nun Savaşlarla ilgili söylentisi (Kaya Beğ'den): «Kaftanoğlu, Türkmen'in haberi üzerine Derbent savaşına gider, Türkmen'e dönüsünde, Berda'nın Gürçüler tarafından basıldıını, ahalinin, çoluk çocuğunun kılıçtan geçirildiğini ve pek sevdiği «Bâdisaba» adlı karışının da bunlar eyleyle kaçırılıp İstanbul'a (4) götürüldüğünü

ARAŞTIRMALARI

öğrenir. İstanbul'a gider. Padişah Kaftanoğlu'nun geldiğini duyunca kuşkulanır, zindana attırır. Zindancı Kaftanoğlu'na sorar: «Sen kimsin, nesin, padişah seni niçin hapsetti?». Kaftanoğlu zindancıya cevap verir:

Atlarım var «Gök-civar»da (5)

Nahırlarım çevre yanda

Oğul-uşak dolar taşar

Askerim var kalalarda.

Ben Derbent'te yar'ım evde

Kefereler kaçırılmışlar

Bâdi-saba'm şimdî nerde

Ararım onu heryerde.

Kaftanoğlu derler bana

Çar köşenin sahibiyim

Begler, ağalar katında

Köroğlu'nun şahbâziyim.

Zindancı keyfiyeti padişaha bildirir. Padişah, Kaftanoğlu'nu huzuruna alır, dinler derdini, çare bulamaz, Frengistan'a gitmek olmaz, der, çar-naçar geri döner.

Bâdi-saba'mı kaçırdım

Aklım fikrimi uçurdum

Nideyim ah yar nideyim

Alp başımı gideyim.

Padişah bile naçare

Ölüme var mı bir çare

Nideyim ah yar nideyim

Alp başımı gideyim.

Kaftanoğlu derler bana

Âhir ömrümü alsana

Nideyim ah yar nideyim

Alp başımı gideyim.

Berda'ya geldiğinde köyün taundan bütün kırıldığını görür. O da tanrisına yalvararak canını almasını diler. Fakat bu sırada kayıptan bir ses duyar. Sese uyanır, kendisini Peygamber çağrırmıştır. Mekke'nin yolunu tutar, bir daha da geri dönmez.»

(Kaya Beğ, son yıllarda Kaftanoğlu üzerine aşağıdaki rivayetle birlikte iki türküyü de nakletti.):

«Kaftanoğlu, Acem Şahının çok iyi tanıdığı bir Beğdi. Şah darda kaldı mı, Kaftan oğlu'na haber salar, onu imdadına çağırırıdı:

Acem'den bir name gelmiş

Asker ister leşker ister

Kaftanoğlu emir almış

Gülle ister, gürzü ister.

Türkmen'de leşker toplanır

Çar köşeden tümenleri eklenir

Sade Kaftanoğlu mu beklenir

Gider balam giderim hey...

Kinaladum ayağını elini

Kemere kucdurdu ince belini

Canım Türkmen, güzel Türkmen gelini

Canım nerden, hanum nerden

Aşar yolu yayılanın,

Yanağı billürdan la'l

Dudağı kanımdan al

FLUORLU DİŞ MACUNU

Diş minerallerini sertleştirir • Diş etlerini kuvvetlendirir • Çürümeleri öner

TÜRK FOLKLOR

Canum Türkmen, güzel Türkmen gelini
Canum nerden, hanım nerden
Aşar yolu yaylanın.

Sultanlardan sultan yarıum
Kaftanoğlu senin senin canım
Bir sev, bir kuc ey sultanim
Canım nerden, hanım nerden
Aşar yolu yaylanın... (6)

(Kaftanoğlu'nun Silahşörleri ve Tiflis Kalesi Savaşı üzerine bir başka söylenti: Basa'dan «Labastı» lâkâphi Ali Özdemir'den):

«Kaftanoğlu'nun emrindeki silahşörlerden Kör-Könöz, Memiş, Durmuş, Arslan, Sadık ve Sürmeli adındaki yiğitler pek namlı idi. Bunlardan Kör-Könöz, bir gün gelip Kaftanoğlu'nun yerini alacağını içten içe aklından geçirirdi. Fırsat buldukça da arkasından Kaftanoğlu'yu kötülerdi. Tiflis Kal'asının büyük kapısının alınmasına Kaftanoğlu memur edildi. Maiyetiyle bu kapiya culandı. Düşmanı pek çoktu. Bir hile ile Kaftanoğlu ve adamları kılıçtan geçirildi. Bu savaştan tek olarak kaçip kurtulan Kör-Könöz oldu; Kaftanoğlu şehid olunca meydan da ona kaldı. Ama gel gör ki, Kör-Könöz Berda'ya geldiğinde, Kaftanoğlu'nun küçültmek için hadiseyi devirerek başka türü anlattı: Kaftanoğlu savaştan kaçıyordu. Padişah onu da maiyetini de astı, dedi Aradan çok zaman geçmeden Kör-Könöz, Kaftanoğlu'nun sevgili karısını da alarak Berda'nın başına geçti. Fakat artık eski günler kalmamış, Berda'nın devri bozulmuştur. Baykuslar köye hilcum etmeye başladı. Bir gün bir kırın geldi, köyde canlı bırakmadı.»

Menkibenin buradaki şekilleriyle anlatıcıları:

1) Basa'dan: 1936-38 yıllarında 65 yaşlarındaki Kaya Öztürk;

2) Aynı köyden: 55 yaşlarında Ali Özdemir;

3) Aynı Köyden: 1964 te 74 yaşında Ülfet Hanım ve Könöz Ahmet;

4) Coğan'dan: 1938 de 55 yaşlarında bulunan Molla Fazlı (merhum);

5) Aynı köyden: 1964 te 72 yaşında Kutel Osman.

(1) Bu asırlar görmüş çamın şimdî daları kurumuş, gövdesi kalmıştır. Gövdesi de

çürümeye yüzütmiş olup, mantarlaşan kışımlarında yabani otlar bitmiştir. Çam bugün dahi «Kaftanoğlu Çamı» adını taşıyor.

(2) Buradaki «sofra», üzerinde yemek yenilen dört ayaklı daire biçimindeki yerden masanın adıdır.

(*) Cürüktash, bugün aynı adla anlıyor. Cürük kayalardan meydana gelme bir tepe gibidir. Kuzey yönündeki duvar kalıntıları çağımıza gelmiştir.

(3) Taundan kurtulan bu çiplak çocuğu Körönz — oğlu Hafız ağanın büyük dedeleri Cugo'ya götürmüştür. Çocuk orada büyümüş, evlenmiş ve bundan, Cugo (Petekli)'da bugünkü «Çuplak — oğulları» soyu aile türemiştir. Torunları çağımızda, bu köyde yaşayan ailenin «Berda'dan gelme» bir soy olduğu da bilinip söyenir.

(4) İstanbul adı, menkibenin diğer rivayetlerine pek uygun düşmüyör. Hanımı Bizans'a kaçırlılmışa olur. Değilse kaçırdan yerin Tiflis veya Tebriz gibi bir yer olması gerekir.

(5) Gök-civar, Basa arazisi içinde bir mevkî adı olup bazan da «Göglü — civar»olarak söylenir.

(6) Kaya Beğ (Öztürk), Kaftanoğlu'nun «Türkmen'den gelme» olduğunu anlatır, onun bu türkülerini köyde, «Türkmen ağız»na uygun şekilde pek güzel söylemiştir. Bu türküler onun güzel sesinden dinlemiyen Basa'lı yoktur.

**Biye gelen
KİTAPLAR**

★ Hamit Zübeyn KOSAY: «Susmuş Saz». Ardanuçlu Âşık Efkâri (Âdem Şentürk) nin hikâyelerstirilmiş hayatı ve bazı şiirleri. Baskı: 1949. 20x14 boyunda, 52 sayfa, 1 lira (Yazarın, 39. sokak, No. 3, Bahçelievler — Ankara adresinden tem'n edilebilir).

★ M. Adil ÖZDER: «Doğu İllerinde Âşık Karşışmaları». I. Kitap. Sipariş adresi: Emek Mahallesi, 67. Sokak, No. 24-4, Bahçelievler — Ankara. 20x14 boyunda, 84 sayfa, 250 kuruş.

**G REKLÂMINIZI
GAZETE VE DERGİLERLE
DEĞERLENDİRİN!**

BASIN ILÂN KURUMU

**YURT İÇİ VE YURT DIŞI REKLÂMLARINIZ İÇİN
HİZMETİNİZDEDİR.**

Genel Müdürlüğü:
Cağaloğlu, Türkocağı Caddesi No. 1
İstanbul

Telefon : 27 66 00 - 27 66 01
Telgraf adresi : BASINKURUMU

(Basın: 10179 — 49)

Basılmış yazarlar
istenince geri gönderilir.

Dizgi ve baskı:
CİNAR MATBAASI

İstanbul

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

Sahibi : İHSAN HİNÇER

Yazı İşlerini Füllen İdare Eden Sorumlu Yönetmen :

BORA HİNÇER

Mektup ve havale için adres : Posta Kutusu: 46, Aksaray — İstanbul

TÜRK FOLKLOR (= HALKBİLGİSİ) DERNEĞİNİN YAYIN ORGANIDIR.

Başarınız ve istikbaliniz

tutumlu ve isabetli kararınıza bağlıdır.

Türkiye Vakıflar Bankasında

açıturacağınız her hesap

buyolda sizin için

en büyük şanstır,

**Türkiye
Vakıflar
Bankası**

(Basın: 8811 — A. 1263 — 50)

Memleket içindeki
Bankacılık hizmetleriniz
kadar
**MEMLEKET DİŞİ
BANKA İŞLERİNİZ**
için de
TÜRK TİCARET BANKASI
EMRİNİZDEDİR

TÜRK TİCARET BANKASI

KÜLTÜR YAYIN 9

(Folklor: 51)

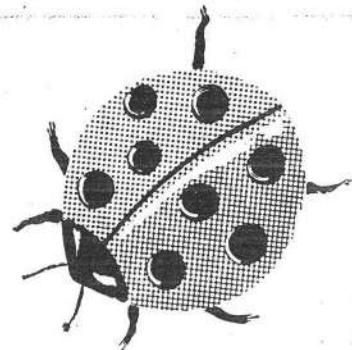

(Basın: 9224 — 53)

(Folklor: 52)

1966 Yılı
Size
Üğur Getirecektir

YENİ YILDA

12
MİLYON

büyükçekilişlere iştirâk için
Bütün Tasarruflarınızı
T.C. Ziraat Bankasında toplayınız.

T.C. ZİRAAT BANKASI

TURAN REKLAMCILIK

TÜRK FOLKLOR ARASTIRMALARI

MAYIS 1966

İÇİNDEKİLER :

Folklor Enstitüsü Kuruluş Semineri
Yazı-Resim'de Arslan Suretleri
Atasözlerinde Değişmeler
Midasın Kulakları Nerede Doğmuştur
Harput'ta Kız İsteme, Şerbet ve Nişan
Çek Folklorunda Türkler Prof. Dr. J. BLAŞKOVICS (KUMANOĞLU)
Kitaplar Arasında: «Göğceli Aşık Alesker»
Eğin Oyunları ve Türküsüz Oyun Çeşitleri
Kandıra'dan Masalar: Alın Tas

İshak SUNGUROĞLU
Hikmet DİZDAROĞLU
M. Hilmi GÜR
Numan KARTAL

TÜRK HALK KİLİKLARI VE OYUN TOPLULUĞU BEBEKLERİ

AMERİKA'DA

BİZE GELEN KİTAPLAR

SAYI : 202

KURUŞ: 100

İSTANBUL'DA AYDA BİR DEFA ÇIKAR HALK KÜLTÜR DERGİSİ